

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

“MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ”

Əlyazması hüququnda

TƏHMƏZOV ƏMRAH HÜSEYNƏLİ OĞLU

**“Avropa İttifaqının Qonşuluq Siyasəti çərçivəsində
Azərbaycanın Avropaya inteqrasiyası məsələləri”
Mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı: **060401   “Dünya iqtisadiyyatı”**

İxtisaslaşma: **“Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər”**

Elmi rəhbər: **i.e.d.,dos.H.A.İsrafilov**

Kafedra müdiri: **i.e.d., prof.Ş.H.Hacıyev**

Magistr proqramının rəhbəri: **i.e.n.,dos.M.R.Cəmilov**

BAKI-2016

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL AVROPA İTTİFAQI VƏ ONUN XARİCİ-İQTİSADI SİYASƏTİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI	6
I.1. Qərbi Avropa iqtisadi inteqrasiya prosesinin obyektiv ilkin şərtləri və nəticələri	6
I.2. Avropa İttifaqının və onun xarici-iqtisadi siyasətinin konseptual əsasları	16
II FƏSİL AVROPA İTTİFAQININ QONŞULUQ SİYASƏTİ VƏ ONUN MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	26
II.1. Avropa İttifaqının qonşuluq siyasətinin mahiyyəti və onun müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi	26
II.1. Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyi sahəsində Azərbaycan iqtisadi əlaqələrinin təhlili	34
II.3. Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin prioritet istiqamətləri	43
III FƏSİL AVROPA İTTİFAQI İLƏ AZƏRBAYCAN İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİNİN PERSPEKTİVLƏRİ	50
III.1. Avropa İttifaqına üzv olma istiqamətində Azərbaycanın potensial imkanları	50
III.2. Avropa İttifaqının qonşuluq siyasətinin və Azərbaycanın iqtisadi inkişafının perspektivləri	58
III.3. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin şaxələndirilməsində Avropa ilə əlaqələrin əhəmiyyəti	65
NƏTİCƏ	73
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	77

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə regional və beynəlxalq əməkdaşlığı genişləndirmək və dərinləşdirməklə milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına səmərəli inteqrasiyasına nail olmadan hər hansı bir ölkədə davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması birmənalı olaraq mümkün deyildir. Bu onunla şərtlənir ki, regional və beynəlxalq əməkdaşlığa və inteqrasiya proseslərinə fəal surətdə qoşulan ölkələr cəmiyyətin tələbatını daha dolğun ödəmək, milli iqtisadiyyatın səmərəli strukturunu formalaşdırmaq, müasir texnika və texnologiya əldə etmək və mütərəqqi idarəçilik təcrübəsi mənimsəmək üçün əlavə imkanlar qazanmış olurlar. Digər tərəfdən isə, həmin ölkələr daxil olduqları iqtisadi məkanın miqyasını və sərhədlərini genişləndirməklə regional və beynəlxalq əmək bölgüsündə malik olduqları üstünlükləri daha effektiv reallaşdırmaq, eləcə də, iqtisadi və milli təhlükəsizliyi təmin etmək üçün daha münbit şərait əldə etmiş olurlar.

Bu baxımdan, hazırda Azərbaycan Respublikası üçün onunla eyni kontinentdə yerləşən, əhatə və nüfuz dairəsini intensiv olaraq genişləndirən və dünyanın əsas iqtisadi və siyasi güc mərkəzlərindən biri olan Avropa İttifaqı (Aİ) ilə əməkdaşlığı genişləndirməklə Avropa iqtisadi məkanına səmərəli inteqrasiyanın təmin olunması obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

AQS tərəfdaş ölkələrin, o cümlədən Azərbaycanın Avropaya tam və səmərəli inteqrasiyası baxımından yetərli deyildir və bu sahədə onun bir sıra çatışmazlıqları vardır. Bu çatışmazlıqlar, bir tərəfdən Aİ-yə üzv ölkələrin AQS-nin əhatə etdiyi ölkələrə və onların Avropa məkanına inteqrasiyası məsələsinə yanaşmada fərqli mövqelərdən çıxış etməsi və bu səbəbdən bu siyasətin perspektivlərinin aydın olmaması ilə, digər tərəfdən isə, AQS-nin əhatə etdiyi ölkələrin inkişaf səviyyələrinin və bu məsələyə yanaşmada mövqelərinin müxtəlifliyi ilə şərtlənir. Belə ki, ayrı-ayrı Aİ üzvlərinin və tərəfdaş ölkələrin AQS-yə münasibəti birmənalı şəkildə eyni deyildir.

Bununla yanaşı, nəzərə almaq lazımdır ki, mahiyyət etibarilə hər iki tərəfin maraqlarına tam cavab verən və bu əsasda inkişaf edən Azərbaycanın Avropa iqtisadi

məkanına inteqrasiyası prosesi heç də bir xətt üzrə maneəsiz inkişaf etməsi ilə xarakterizə olunmur. Belə ki, özündə iqtisadi aspektlərlə yanaşı, siyasi, sosial və geostrateji aspektləri də ehtiva etdiyindən bu proses bir sıra çətinliklər və maneələrlə də müşayiət olunur. Bu səbəbdən də, hazırda regional və beynəlxalq səviyyədə, o cümlədən Aİ çərçivəsində inteqrasiya proseslərinin inkişaf qanunauyğunluqları və meylləri nəzərə alınmaqla, Azərbaycanın Avropa iqtisadi məkanına inteqrasiyası prosesinin inkişaf xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və müasir vəziyyətinin təhlil olunub qiymətləndirilməsi əsasında bu sahədə mövcud olan problemlərin və çatışmazlıqların aşkarlanması, inteqrasiya prosesinin gücləndirilməsi istiqamətləri, imkanları və mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi mühüm elmi və praktiki əhəmiyyət kəsb edən bir məsələyə çevrilmişdir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Beynəlxalq və regional səviyyədə, o cümlədən Aİ çərçivəsində inteqrasiya proseslərinin inkişaf qanunauyğunluqları və meylləri, həmçinin AQS-nin və ŞT-nin yaratdığı imkanlar nəzərə alınmaqla, Azərbaycanın Avropa iqtisadi məkanına inteqrasiyası prosesinin inkişaf xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və müasir vəziyyətinin təhlil olunub qiymətləndirilməsi əsasında bu sahədə mövcud olan problemlərin və çatışmazlıqların aşkarlanması, bu prosesin gücləndirilməsi istiqamətləri, imkanları, və mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi dissertasiya işinin əsas məqsədini təşkil edir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün dissertasiya işində bəzi vəzifələr qarşıya qoyulmuş və məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir. Belə ki, dissertasiyada Avropa İttifaqının qonşuluq siyasətinin mahiyyəti, inkişaf istiqamətləri, Azərbaycan Respublikası ilə Aİ arasında qarşılıqlı iqtisadi əməkdaşlığının hüquqi-institutsional əsaslarının təhlili və qiymətləndirilməsi, regional, o cümlədən Aİ çərçivəsində inteqrasiya proseslərinin nəzəri-konseptual əsaslarının və müasir inkişaf mərhələsinin xüsusiyyətləri, Azərbaycanın Avropa iqtisadi məkanına inteqrasiyası sahəsində aktual vəzifələrin, bu prosesin gücləndirilməsi istiqamətləri və mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi və s. haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Azərbaycan-Aİ əməkdaşlığının müasir vəziyyətinin təhlil olunaraq qiymətləndirilməsini, bu sahədə mövcud olan inkişaf meyilləri, potensial imkanlar və problemlərin aşkar edilməsini, Azərbaycan və Aİ arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişaf perspektivlərinin araşdırılmasını və qeyd olunan istiqamətdə bir sıra təkliflərin irəli sürülməsini göstərmək olar.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmetini Avropanın qonşuluq siyasəti və Azərbaycanın Aİ ilə əməkdaşlığının inkişaf qanunauyğunluqlarının, nəzəri və praktiki məsələlərinin öyrənilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasını regional inteqrasiya nəzəriyyələri, tədqiqat istiqamətində mövcud elmi-təcrübi əsərlər, Azərbaycan Respublikasının və Aİ-nin müvafiq qanunvericilik aktları və digər hüquqi-normativ sənədləri təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya və nəzəri əsasları. İnformasiya mənbəyi kimi mövzu ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər, İqtisadi İnkişaf, Kənd Təsərrüfatı, Maliyyə və Vergilər Nazirliklərinin, Dövlət Statistika və Gömrük Komitələrinin, Mərkəzi Bankın, Aİ-nin və digər beynəlxalq təşkilatların, müvafiq elmi-tədqiqat müəssisələrinin statistik icmalları, hesabatları, bülletenləri, eləcə də milli qanunvericilik aktları və digər mənbələrdən toplanmış materiallar istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin əsas müddəaları, əldə edilmiş nəticələr Azərbaycan və Aİ iqtisadi əməkdaşlığının gücləndirilməsi ilə bağlı qərar, proqram, layihə, təklif və tövsiyələr hazırlanması prosesində, əlaqədar elmi-tədqiqat işlərində tədrisində istifadə oluna bilər. Dissertasiya işinin nəticələri Azərbaycanla Aİ arasında iqtisadi əlaqələrin təkmilləşdirilməsi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL

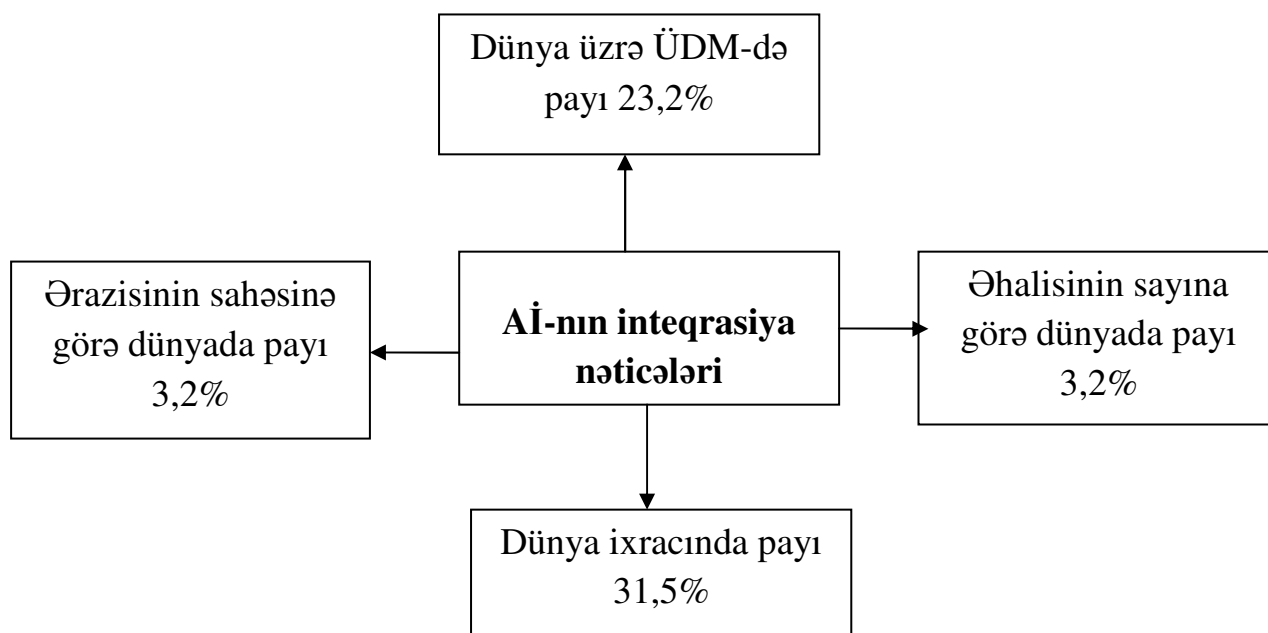
AVROPA İTTİFAQI VƏ ONUN XARİCİ-İQTİSADI SİYASƏTİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI

I.1. Qərbi Avropa iqtisadi integrasiya prosesinin obyektiv ilkin şərtləri və nəticələri

Müasir dünya iqtisadiyyatı və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminin inkişafının ən mühüm qanunauyğunluqlarından biri regional iqtisadi integrasiya proseslərinin güclənməsi və dünya ölkələrinin qlobal əməkdaşlığının daha da genişlənməsidir. Məhz, bu proseslərin nəticəsində dünya təsərrüfatı və dünya bazarının formalaşması daha çox dövlətlərarası birliklərin və eləcə də ticarət- iqtisadi blokların təsiri altında baş verir. Bu gün regional iqtisadi integrasiya birliklərində dünyanın sənayecə inkişaf etmiş bütün ölkələri təmsil olunaraq, bu birliklər ən mühüm güc mərkəzləri kimi çıxış edir, dünya bazarında “oyun qaydalarını” müəyyən edir, iqtisadi inkişafın və bütövlükdə iqtisadi tərəqqinin ən mühüm amilinə və agentlərinə çevrilmişlər. Həmin ölkələrdə əhalinin həyat səviyyəsi göstəriciləri digər ölkələrlə müqayisədə xeyli yüksəkdir. Bu fikri təsdiq etmək üçün qeyd edək ki, dünya əhalisinin 15%-ə qədərini əhatə edən sənayecə inkişaf etmiş ölkələrin dünya ÜDM-də payı 55%-ə qədər, ixracda isə 78% təşkil edir.

Beynəlxalq iqtisadi integrasiya proseslərinin dünya təsərrüfat əlaqələri sistemində təsirinin artmasını, onun vahidləşməsi, davamlı və balanslı inkişaf dinamikasının təmin edilməsi haqqında düzgün təsəvvürə malik olmaq üçün MDM və beynəlxalq ticarətin müqayisəli göstəricilərini nəzərdən keçirək. Əgər 1985-ci ildə regional iqtisadi integrasiya qruplaşmalarının dünya ÜDM-də payı 27,8% təşkil edirdisə, indi bu göstərici 75%-ə yaxındır. Həmin dövrdə integrasiya birləşmələrinin dünya ticarətində də xüsusi çəkisi müvafiq olaraq 43,3%-dən 75,4%-ə qədər yüksəlmişdir. Regional iqtisadi integrasiya qruplarının səmərəliliyi həm də onların MDM-nin artım tempinin regional birliklərdə və ittifaqlarda iştirak etməyən ölkələrə nisbətən 1,5 dəfədən də çox yüksək olması ilə izah olunur.

Avropa İttifaqının dünya iqtisadiyyatında mövqeyi

Regional iqtisadi inteqrasiya qruplaşmaları inteqrasiya birliklərində iştirak etməyən ölkələrlə müqayisədə qarşılıqlı faydalı olan mal mübadiləsi amilindən daha intensiv istifadə etmək, MDM istehsalını artırmaq və ondan daha səmərəli istifadə etmək imkanına malikdirlər. Buna görə də inteqrasiya amili müasir dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasında, beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminin daha yüksək səviyyəyə qaldırılmasında mühüm rol oynayır. Regional iqtisadi inteqrasiya birliklərinin sosial və iqtisadi inkişafda əldə etdikləri ciddi irəliləyişlər və üstünlüklər, inteqrasiyada iştirak etməyən ölkələr üçün onların inteqrasiya ehnində “nümayiş” və “domino effekti” adlandırılan amil kimi çıxış etməsi, eləcə də yeni ticarət və investisiya axınları yaratmaqla üzv ölkələrin statik və dinamik inkişafının təmin edilməsinə real şərait yaradır.

Son 20 il ərzində dünya iqtisadiyyatının və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminin inkişaf təcrübəsi sübut edir ki, dünya bazarından sırf proteksionist tədbirlərlə özünü təcrid edən, qlobal və regional iqtisadi inteqrasiya proseslərindən kənar qalan ölkələr iqtisadi inkişafda xeyli geridə qalırlar.

Aİ üzv dövlətlərinin ÜDM-nin dinamikası
(mlrd.ABŞ dolları ilə)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Avstriya	325	375	414	384	379	418	398
Belçika	400	460	507	473	472	514	484
Bolqarıstan	33	42	52	49	48	54	51
Kipr	18	22	25	23	23	25	23
Çexiya	148	180	225	197	199	217	196
Danimarka	274	311	343	311	311	332	311
Estoniya	17	21	23	19	18	22	21
Finlandiya	208	246	271	239	236	263	249
Fransa	2260	2588	2838	2625	2571	2781	2610
Almaniya	2902	3323	3623	3298	3306	3604	3391
Yunanıstan	262	304	341	321	301	299	256
Macarıstan	113	136	154	126	127	138	126
İrlandiya	223	258	262	224	207	221	209
İtaliya	1872	2127	2307	2111	2056	2195	2012
Latviya	20	28	33	25	24	28	28
Litva	30	39	47	37	36	42	42
Lüksemburq	43	51	57	51	53	59	56
Malta	6	7	8	8	8.	8	8
Niderland	678	782	870	796	779	836	772
Polşa	342	425	529	430	469	514	487
Portuqaliya	202	231	251	234	228	237	212
Ruminiya	123	170	204	164	164	189	175
Slovakiya	56	74	94	87	87	96	91
Sloveniya	39	47	54	49	47	50	45
İspaniya	1236	1441	1593	1455	1389	1478	1350
İsveç	399	462	486	405	463	539	524
Böyük Britaniya	2453	2825	2648	2183	2266	2429	2432
Avropa İttifaqı	14682	16975	18259	16324	16267	17588	16559

Fikrimizcə, regional iqtisadi inteqrasiya, bu gün dünya ölkələri üçün, xüsusilə də keçid iqtisadiyyatlı ölkələr üçün alternativini olmayan iqtisadi inkişaf modelidir. Bütün bu göstərilənlərin real nümunəsi isə son 50 il ərzində dağıdılmış iqtisadiyyatı

dünyanın ən qabaqcıl və aparıcı iqtisadiyyatı səviyyəsinə qaldırmış, regional iqtisadi inteqrasiya proseslərinin klassik forması kimi azad ticarət zonasından tam iqtisadi birliyin yaradılmasına qədər böyük təkamül yolu keçmiş və bu gün özünə məxsus “inteqrasiya məktəbi” adlandırılan Avropa İttifaqı çıxış edir.

Qərbi Avropa inteqrasiyasının inkişafı bütövlükdə dünya iqtisadiyyatına və beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin strukturuna və vəziyyətinə ciddi təsir göstərir. Hələ 1970-ci illərdən Aİ dünyanın ən iri ticarət bloklarından sayılır. Hazırda onun ixracı ABŞ ixracını təxminən 2 dəfəyə qədər üstələyir.

Aİ-nin dünya idxalındakı rolu da böyükdür. O, bir sıra kənd təsərrüfatı məhsullarının (qarğıdalı, soya və s.) iri idxalatçısıdır. Ərzaqla yanaşı idxalda mineral xammal və qeyri-metal yarımfabrikatlar da mühüm yer tutur. Müxtəlif növ mineral xammalların (təbii qaz, neft, boksitlər) istehsalının artımına baxmayaraq onlar öz imkanları hesabına ehtiyaclarını tam ödəyə bilmirlər.

Aİ ölkələri tərəfindən istehlak olunan enerji xammalının 2/5-dən çoxunu və digər xammalların təxminən 3/4-nü idxal edirlər. Ayrı-ayrı mineral xammal növiəri üzrə ümumi istehlakda idxalın payı alüminium üzrə 75 faiz, volfram üzrə 77 faiz, sink üzrə 58 faiz, kobalt üzrə 95 faiz və s. təşkil edir.

Aparılan hesablamalar göstərir ki, son 20 il ərzində Aİ-nin dünya ticarətində payı bir qədər aşağı enmişdir. Yalnız 1999-2001-ci illərdə onun dünya ticarət dövriyyəsində xüsusi çəkisi 43,4 faizdən 39,3 faizədək aşağı düşmüşdür. Aİ-nin dünya ticarətində payının aşağı enməsinin əsas səbəbi Yaponiya və Asiyanı Yeni Sənaye Ölkələrinin ixrac ekspansiyasının güclənməsi ilə əlaqədardır. Qərbi Avropa ölkələrinin mütəxəssislərinin fikrincə, vəziyyətin bu cür qərarlaşmasının əsas səbəbləri Aİ ölkələrinin “aşağı artım tempi” bazarlarda daha fəal, yüksək artım tempi bazarlarda isə nisbətən passiv fəaliyyət göstərmələri ilə izah olunmalıdır. Başqa bir səbəb kimi Aİ-nin yüksək texnologiyalı məhsullar istehsalını nisbətən zəiflətməsi göstərilir. Göstərmək lazımdır ki, Aİ ölkələri bu sahədə ABŞ və Yaponiyadan ən azı 10 il geridə qalırlar.

Beləliklə, göründüyü kimi real məzmun daşıyan iqtisadi inteqrasiya prosesləri yalnız sənayecə yüksək inkişaf etmiş ölkələrdə müşahidə edilir. İnkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə bir sıra problemlərin mövcudluğu sözügedən istiqamətdə hər hansı bir tərəqqinin əldə olunmasına əngəl törədir.

Bu halın gerçək xarakteri obyektiv olaraq, onunla izah olunur ki, iqtisadi inteqrasiya geniş təkrar istehsal prosesini bütövlükdə istina etməklə qarşılıqlı bağlılığa dönməzlik keyfiyyəti gətirir. İnteqrasiya həm istehsal, bölgü, mübadilə və istehlak, həm də qərarların qəbul edilməsi sferasında qarşılıqlı çulğalaşma yaratmaqla makro sosial, iqtisadi və sosial proses səciyyəsi daşıyır. İnkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə isə inteqrasiya ən yaxşı halda bu mübadilə sferasını əhatə edir ki, bu da nəticə etibarilə regional ümumiliyin dayanıqsızlığını ortalığa qoyur. Regional iqtisadi inteqrasiya proseslərinin dəyişənlər çoxluğu, onun həm saziş, həm də üstqurumda eyni təsir gücünə malikliyi qarşılıqlı bağlılığın formalaşdırılmasında səviyyə müxtəlifliyinin nəzərə alınmasını mühüm amil kimi ön plana çıxarır.

Hazırda Avropanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş 15 ölkəsini birləşdirən Avropa İttifaqı beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə və bütövlükdə dünya iqtisadiyyatında “vahid dövlət” qismində iştirak edir. Üzv ölkələrin yüksək inkişaf səviyyəsinə malik olmaları ilə əlaqədar, Aİ ABŞ və Yaponiya ilə birlikdə dünyanın üç əsas güc mərkəzindən biri hesab olunur. Aİ-nin dünya siyasəti proseslərində apancı mövqeyə malik olması onun dünya iqtisadiyyatında istiqamətverici qüvvə kimi çıxış etməsini şərtləndirir.

XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq Aİ çərçivəsində iqtisadi inteqrasiya proseslərinin dərinləşməsi üzv ölkələrin iqtisadi inkişafının stimullaşdırıcı amillərindən biri hesab olunur.

ABŞ və Yaponiya kimi nəhəng ölkələrlə ayrılıqda mübarizənin çətin olduğunu düzgün qiymətləndirən Aİ ölkələri dünya bazarının bölüşdürülməsi prosesində vahid mövqedən çıxış etmişlər.

Aİ və digər iqtisadi güc mərkəzləri dünya iqtisadiyyatında

	2003		2008		2012	
	Həcmi	Payı (%)	Həcmi	Payı (%)	Həcmi	Payı (%)
ƏHALİ (mlrd.nəfər)						
<i>Dünya</i>	6.4	100.0	6.8	100.0	7.1	100.0
<i>Avropa İttifaqı</i>	0.49	7.7	0.50	7.4	0.51	7.2
<i>NAFTA</i>	0.44	6.9	0.46	6.8	0.48	6.8
<i>ABŞ</i>	0.30	4.7	0.31	4.6	0.32	4.5
<i>Çin</i>	1.28	20.0	1.32	19.4	1.35	19.0
<i>Yaponiya</i>	0.13	2.0	0.13	1.9	0.13	1.8
<i>ASEAN</i>	0.55	8.6	0.58	8.5	0.61	8.6
<i>Azərbaycan</i>	0.008	0.13	0.009	0.13	0.009	0.13
ÜMUMİ DAXİLİ MƏHSUL (trln.ABŞ dolları)						
<i>Dünya</i>	37.6	100.0	61.4	100.0	71.4	100.0
<i>Avropa İttifaqı</i>	11.4	30.3	18.2	29.6	16.6	23.2
<i>NAFTA</i>	12.7	33.8	16.9	27.5	18.6	26.1
<i>ABŞ</i>	11.2	29.8	14,3	23.3	15.7	22.0
<i>Çin</i>	1.6	4.3	4.5	7.3	8.1	11.3
<i>Yaponiya</i>	4.3	11.4	4.8	7.8	5.9	8.3
<i>ASEAN</i>	0.7	1.9	1.5	2.4	2.3	3.2
<i>Azərbaycan</i>	0.007	0.02	0.049	0.08	0.067	0.09
İXRAC (trln. ABŞ dolları)						
<i>Dünya</i>	7.6	100.0	16.1	100.0	18.4	100.0
<i>Avropa İttifaqı</i>	3.2	42.1	5.9	36.6	5.8	31.5
<i>NAFTA</i>	1.2	15.8	2.0	12.4	2.4	13.0
<i>ABŞ</i>	0.7	9.2	1.3	8.1	1.5	8.2
<i>Çin</i>	0.4	5.3	1.4	8.7	2.1	11.4
<i>Yaponiya</i>	0.47	6.2	0.78	4.8	0.79	4.3
<i>ASEAN</i>	0.47	6.2	1.0	6.2	1.3	7.1
<i>Azərbaycan</i>	0.003	0.04	0.031	0.19	0.033	0.18
XARİCƏ BİRBAŞA İNVESTİSİYA AXINLARI (mlrd.ABŞ dolları)						
<i>Dünya</i>	584.0	100.0	2005.2	100.0	1391.0	100.0
<i>Avropa İttifaqı</i>	294.6	50.4	982.0	49.0	323.0	23.2
<i>NAFTA</i>	153.5	26.3	388.7	19.4	408.4	29.4
<i>ABŞ</i>	129.3	22.1	308.3	15.4	328.9	23.6
<i>Çin</i>	2.9	0.5	55.9	2.8	84.2	6.1
<i>Yaponiya</i>	28.8	4.9	128.0	6.4	122.5	8.8
<i>ASEAN</i>	5.6	0.9	32.3	1.6	60.6	4.4
<i>Azərbaycan</i>	0.9	0.15	0.6	0.03	1.2	0.09

Əgər 90-cı illərə qədər Avropanın aparıcı ölkələri bir sıra parametrlərə görə ABŞ və Yaponiyadan geri qalardırsa, XXI əsrin əvvəlində Aİ dünya istehsalında

öncül mövqe tutur. Bu hər şeydən əvvəl bazarların və resursların birləşməsi nəticəsində əldə olunmuş miqyas effekti ilə əlaqədar olmuşdur.

Hazırda dünya əhalisinin 7,2%-i (510 mln.nəfər) və dünya qlobal məhsul istehsalının 23,2%-i Aİ-nin payına düşür, XXI əsrin əvvəlində Aİ-nin ÜDM-u (8,2 trln.ABŞ dolları) ABŞ-ın ÜDM-u ilə (8,5 trln. ABŞ dolları) təxminən eyni səviyyədə olmuşdur. Eyni zamanda Aİ-nin ixracı ABŞ-ın ixracını 25%, Yaponiyanın ixracını isə demək olar ki, 2 dəfə üstələyir. Aİ-nin rəsmi valyuta ehtiyatlarının həcmi ABŞ və Yaponiyanın birlikdə götürülmüş valyuta ehtiyatlarını 2 dəfə üstələyir.

Aİ-nin bütün ölkələri İEÖ-lər qrupuna aiddirlər. Bununla belə, iqtisadi inkişaf səviyyəsinə, iqtisadi strukturun xarakterinə görə üzv ölkələr bir-birlərindən əhəmiyyətli surətdə fərqlənirlər. Bu baxımdan üzv ölkələri bir neçə qrupa ayırmaq olar. 1-ci qrupa Aİ-nin aparıcı gücləri hesab olunan Almaniya, Birləşmiş Krallıq, Fransa və İtaliya aid edilir. Aİ əhalisinin 50%-i, ÜDM-un 70%-i bu 4 ölkənin payına düşür. Bu ölkələr regionun iqtisadi və sosial-siyasi inkişaf meyllərini müəyyən edirlər.

2-ci qrupa Belçika, Niderland, İsveç və İspaniya daxildir. Bu ölkələr əvvəlki dördlükdən 4-5 dəfə geri qalırlar və İttifaqın ÜDM-nun 20%-ni verirlər. 3-cü qrupa Avstriya, Danimarka, Yunanıstan və Finlandiya aid edilirlər. Aİ-nin ÜDM- nun 8%-i bu ölkələrin payına düşür. İttifaq üzrə ÜDM-un 2%-ni verən Portuqaliya, İrlandiya və Lüksemburq isə 4-cü qrupu təşkil edirlər.

İrlandiya, Yunanıstan, Portuqaliya və İspaniyada adambaşına düşən milli gəlir Aİ üzrə orta göstəricinin 60%-dən aşağıdır. Milli iqtisadiyyatların strukturunda da əhəmiyyətli fərqlər mövcuddur. Məsələn, İtaliya, Yunanıstan və Portuqaliyanın iqtisadiyyatında kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisi böyükdür.

Aİ-nin dünya iqtisadiyyatında aparıcı rol oynaması ilə əlaqədar üzv ölkələrdə baş verən proseslər son nəticədə dünyanın iqtisadi inkişaf meyllərinə təsir edir. Xüsusi ilə Aİ ölkələri ilə əlaqədar olaraq, 2001-ci ildə dünya iqtisadiyyatının inkişaf templəri əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşmüşdür. Belə ki, dünya istehsalının həcmi

2000-ci ildə 4,7% artdığı halda, 2001-ci ildə 2,5% artmışdır. 2001-ci ildə əmtəələrlə beynəlxalq ticarətin həcmi isə olduğu kimi qalmışdır.

Cədvəl I.3.

Aİ ölkələrinin ÜDM-nin real artım templəri əvvəlki ilə nisbətən %-lə)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Avstriya	3,6	3,7	1,4	-3,7	2,0	2,6	0,8
Belçika	2,6	2,8	0,9	-2,7	2,4	1,7	-0,2
Bolqarıstan	6,5	6,4	6,1	-5,4	0,3	1,6	0,7
Kipr	4,1	5,0	3,5	-1,8	1,3	0,5	-2,4
Çexiya	7,0	5,7	3,0	-4,5	2,4	1,8	-1,3
Danimarka	3,3	1,5	-0,7	-5,8	1,2	0,7	-0,6
Estoniya	10,0	7,4	-4,1	-14,0	3,3	8,2	3,2
Finlandiya	4,4	5,3	0,2	-8,5	3,3	2,7	-0,2
Fransa	2,4	2,3	-0,1	-3,1	1,6	1,6	0,0
Almaniya	3,7	3,2	1,0	-5,1	4,1	3,0	0,7
Yunanıstan	5,5	2,9	-0,1	-3,2	-3,5	-6,9	-6,4
Macarıstan	3,8	0,1	0,8	-6,7	1,3	1,6	-1,7
İrlandiya	5,4	5,4	-2,1	-5,4	-0,7	1,4	0,7
İtaliya	2,1	1,6	-1,1	-5,4	1,8	0,4	-2,4
Latviya	11,1	9,6	-3,2	-17,7	-0,9	5,4	5,6
Litva	7,8	9,7	2,9	-14,8	1,5	5,8	3,6
Lüksemburq	4,9	6,6	0,7	-5,2	2,6	1,5	0,2
Malta	2,8	4,3	4,1	-2,7	2,2	2,0	0,8
Niderland	3,3	3,9	1,8	-3,6	1,6	0,9	-0,9
Polşa	6,2	6,7	5,1	1,6	3,8	4,3	2
Portuqaliya	1,4	2,3	-0,0	-2,9	1,4	-1,6	-3,2
Ruminiya	7,8	6,3	7,3	-6,5	-1,6	2,4	0,3
Slovakiya	8,3	10,4	5,7	-4,9	4,1	3,3	2
Sloveniya	5,8	6,9	3,3	-7,8	1,2	0,5	-2,3
İspaniya	4,0	3,4	0,8	-3,7	-0,3	0,4	-1,4
İsveç	4,2	3,3	-0,6	-5,0	6,5	3,8	0,8
Böyük Britaniya	2,6	3,6	-0,9	-3,9	1,7	0,7	0,2

Bunun əsas səbəblərindən biri Aİ-nin aparıcı ölkəsi olan Almaniyada 2001- ci ildə ÜDM-un real artımının cəmi 0,6% təşkil etməsi hesab olunur. Bu 1993-cü ildən bəri ən aşağı göstərici hesab olunur. İlk qiymətləndirmələrə görə 2002-ci ildə bu göstərici 0,75% təşkil etmişdir.

Digər üzvlərdən Fransanın iqtisadi artımı Almaniya və İtaliya ilə müqayisədə yüksək olmuşdur. Bunun əsas səbəbi aktiv büdcə-maliyyə ekspansiyası siyasətinin həyata keçirilməsi olmuşdur. Digər ölkələr üçün isə artım templəri 1,1%-dən (Avstriya, Belçika, Niderland) 3,75%-dək (İrlandiya) dəyişir.

Avro zonasında büdcənin orta kəsiri 2001-ci ildəki 1,1% səviyyəsindən 2002-ci ildə 1,4% səviyyəsinə qalxmışdır. Kəsrin ÜDM-da xüsusi çəkisi isə 2001-ci ildəki 1,3%-dən 2002-ci ildə 1,1% səviyyəsinə eymişdir. Bu bəzi ölkələrin (Belçika, Fransa, İrlandiya, Finlandiya və s.) vergi ixtisarlarının digər ölkələrdəki (Almaniya, Avstriya, İtaliya) vergilərin artımı ilə kompensasiya olunması ilə əlaqədardır. Almaniya büdcə kəsiri 2001-ci ildə 2,5%, 2002-ci ildə isə 2,7% təşkil etmişdir.

90-cı illərin ortalarından başlayaraq Aİ-nin real əmtəə və xidmətlər ixracının artım templəri ABŞ, Kanada və Yaponiyayı üstələməkdədir. 1992-ci ildə əmtəə və xidmətlər ixracı əvvəlki illə müqayisədə ABŞ-da 6,2%, Kanadada 7,2% artdığı halda, Aİ-də 4% artmışdır. 2000-ci ilə isə bu göstərici ABŞ-da 9,5%, Kanadada 7,6%, Yaponiyada 12,4% olduğu halda, 11,7%, o cümlədən, İrlandiyada 17,8%, Almaniya 13,2%, Fransada 13,3% təşkil etmişdir. 2001-ci ildə isə İEÖ-lərin əksəriyyətində ixracın həcmi azaldığı halda, Aİ-də artım müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2001-ci ildə ixracın miqdarı ABŞ-da 4,6%, Kanadada 3,7%, Yaponiyada 6,6% azalmış, Aİ-də isə 2,3% artmışdır.

Bu göstərici Avro zonası üzrə 2,8% təşkil etmişdir. Bu faktlar Aİ-nin dünya ixracındakı aparıcı mövqeyinin möhkəmləndiyini göstərir.

Əmtəə və xidmətlər idxalının artım tempinə görə isə Aİ, bir qayda olaraq ABŞ-dan geri qalmışdır. Bu göstərici 1992-ci ildə ABŞ-da 6,6%, Aİ-də 4%, 2000-ci ildə isə ABŞ-da 13,4%, Aİ-də 11% təşkil etmişdir. 2001-ci ildə isə əmtəə və xidmətlər idxalı Aİ-də 0,8% artdığı halda, ABŞ-da 2,7%, Kanadada 5,7%, Yaponiyada isə 0,6% azalmışdır. Bu göstərici Yunanıstan (5,6%), İrlandiya (8,5%), Lüksemburqda daha (4,7%) yüksək olmuşdur. XXI əsrin əvvəlində dünya birbaşa xarici investisiyalar ixracında Aİ və ABŞ-m xüsusi çəkisi artıb ki, bu da Yaponiyanın xüsusi çəkisinin azalması ilə əlaqədar olmuşdur. 90-cı illərin ortalarında Aİ BXİ-lar

idxalında əsas rəqibi olan ABŞ-ı üstələyirdi (müvafiq olaraq 32,6% və 30,6%). 2000-ci ildə isə dünya üzrə xarici investisiya aktivlərinin 47,1%-i ABŞ-m, 31,8%-i Aİ-nin payına düşmüşdü. Aİ-dan ABŞ-a birbaşa investisiyaların axımı isə 32% artmışdır.

Vahid valyutaya keçilməsi Aİ-nin dünya bazarında rəqabətqabiliyyətini əhəmiyyətli surətdə artırmışdır. 2002-ci ilin əvvəlində nağd qaydada dövriyyəyə buraxılmış Avro ABŞ dollarına qarşı kəskin rəqabət aparır. Son 2 ildə beynəlxalq hesablaşmalarda Avronun xüsusi çəkisi sürətlə artmaqdadır. Avropa regionunda isə ABŞ dollarının təsir imkanları zəifləmişdir. Dünya valyuta birjalarında Avroya tələbatın artması müşahidə olunmaqdadır. Bütün bunlarla əlaqədar olaraq, Milli Bankın və Dövlət Neft Fondunun valyuta ehtiyatlarının diversifikasiyası barədə qərar qəbul olunmuşdur. 2003-cü ilin sonuna qədər Milli Bankın valyuta ehtiyatlarının 75%-i ABŞ dolları ilə, 20%-i Avro ilə, 5%-i isə funt sterlinlə yerləşdiriləcəkdir. Dövlət Neft Fondunun valyuta ehtiyatlarının 65%-i ABŞ dolları, 30%-i Avro ilə, 5%-i isə funt sterlinlə saxlanılacaqdır.

Aİ-nin iqtisadi inkişafına mane olan bir sıra amillərin aradan qaldırılması istiqamətində geniş miqyaslı işlər görülür. Aİ-nin inkişaf strategiyası aşağıdakıları əhatə edir:

- ✓ İnnovasiya və texnoloji inkişafın sürətləndirilməsi;
- ✓ Makroiqtisadi tənzimlənmənin gücləndirilməsi;
- ✓ Sosial yönümlü bazar modelinin dərinləşdirilməsi;
- ✓ Dünya iqtisadiyyatında rəqabətqabiliyyətinin artırılması;
- ✓ Digər regionlarla iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşməsi və s.

Bütün bunlar yaxın gələcəkdə Aİ-nin iqtisadi inkişafının sürətlənəcəyini və dünya iqtisadiyyatındakı əhəmiyyətinin artacağını şərtləndirir.

1.2. Avropa İttifaqının və onun xarici-iqtisadi siyasətinin konseptual əsasları

Avropa ideali, real bir siyasi proyektə çevrilib Avropa ittifaqına üzv olan dövlətlərin hökumət siyasətlərində uzun müddətli bir hədəf halına gəlməmişdən əvvəl, sadəcə filosofların və uzaqqörən insanların düşüncələrində yaşayırdı. Avropa Birləşmiş Ştatları və ya Dövlətləri humanist sülh sevər bir xəyalın parçası idi. Avropa illərcə baş vermiş qanlı müharibələrə şahid olmuşdur. 1870-1945-ci illərdə, Fransa və Almaniya 3 dəfə müharibə etdilər. Bu fəlakətdən sonra, bəzi Avropa ölkələrinin liderləri sülhün təmin olunmasının yeganə yolunun ölkələrin iqtisadi və siyasi yöndən birləşməsi fikrinə gəldilər. Avropa milli uzlaşmasızlıqları dəf edə biləcək təşkilatın qurulması, İkinci Dünya Müharibəsi zamanı totalitar rəhbərliklərə qarşı mübarizə aparan müqavimət hərəkatlarından qaynaqlanmışdır.

Avropa bütünləşmə müddətinə sürət qazandıran biri federasiya tərəfdarı, digər funksional olan iki hərəkatın müdafiəçiləri İtalyan federalist Altiero Spinelli ilə, 1950-ci ildə Avropa Kömür və Polad İttifaqının (AKPI) qurulmasına yol açan Schuman Planının ilham qaynağı Jean Monnetdir. Hər iki cərəyanın fərqli fikirləri var idi. Nəticə olaraq 1951-ci ildə, Avropa Kömür və Polad İttifaqı Belçika, Qərbi Almaniya, Lüksemburq, Fransa, İtaliya və Hollandiyadan ibarət 6 üzv ilə quruldu. Bu ölkələrdəki polad və kömür sənayesi ilə əlaqədar alınan qərarlar, müstəqil bir quruma ötürülürdü. Sözü gedən qurumun ilik başçısı isə, Jean Monnet oldu. Avropa İttifaqı 1995-ci ildə, ilk fəalları xatirəsinə tikilmiş bir abidə kimidir; iqtisadi, sənaye, siyasət, vətəndaş haqları və xarici ticarət sahələrini əhatə edən çoxsektorlu bütünləşmənin ən üstün formasıdır. Avropada Kömür və Polad İttifaqını quran Paris müqaviləsi (1951), Avropa İqtisadi Birliyini və Avropa Atom Enerjisi Birliyini (Euratom) quran Roma müqavilələri (1957), Vahid Avropa Sənədi (1986) və Maastricht Avropa İttifaqı Müqaviləsi (1992), Üzv dövlətləri hegemon Dövlətlər arasında ənənəvi müqavilələrdən daha möhkəm bir formada bir-birinə bağlayan Aİ-nin hüquqi təməllərini meydana gətirir. Avropa İttifaqı, birbaşa tətbiq edilmə imkanı olan bir qanun təşkil etmə hüququna malikdir və vətəndaşları leyhinə xüsusi haqlar təyin edə bilər.

Birliyin işləri başlanğıcda altı qurucu üzvü Almaniya, Belçika, Fransa, Hollandiya, İtaliya, Lüksemburq arasında bir kömür və polad ortağ bazarının qurulması ilə məhdudlaşdı. Müharibə sonrasındakı o günlərdə, müharibənin qalib və məğlublarını bərabər hüquqlu olaraq əməkdaşlıq edə biləcəkləri bir təşkilatı qurğu içində bir yerə toplayan İttifaq təməlinə sülhə zəmanət vermənin bir aləti kimi başa düşülürdü. Altılar 1957-ci ildə, Fransız Milli Məclisinin Avropa Müdafiə İttifaqı layihəsini rədd etməsindən 3 il sonra mübarizə apararaq, mal və xidmətlərin sərbəst hərəkətinə aid bir iqtisadi birlik qurmağa qərar verdilər. Avropa İqtisadi Birliyi 1957-ci ildə, altı Qərbi Avropa dövləti arasında imzalanan “Roma anlaşması” ilə qurulmuşdur. AİB-nə hüquqən və faktiki olaraq beynəlxalq bir qurum olma haqqını qazandıran Anlaşma, 1 Yanvar 1958-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir. Roma Anlaşması, 248 maddə və protokollardan ibarətdir. AİB-nin ən son hədəfi Avropanın siyasi bütünlüyə nail olmasıdır. Bu hədəfə çatmaq üçün nəzərdə tutulan iqtisadi tarazlığı təmin etmək üçün ilk vasitə olaraq üzv ölkələr arasında malların, xidmətlərin, sərmayənin və əməyin sərbəst hərəkət etdiyi bir ortağ bazar və gömrük birliyi qurulması nəzərdə tutulmuşdur. Roma anlaşmasınının 2-ci maddəsində, AİB-nin hədəfi “Birliyin vəzifəsi ortağ bazarın qurulması və üzv ölkələrin iqtisadi siyasətlərinin getdikcə yaxınlaşdırılması vasitəsilə Birliyin daxilində iqtisadi fəallıqların qanunauyğun inkişafını, sürətli və taraz bir yayılmanı, artan bir sabitliyi, həyat səviyyəsinin sürətlə yüksəldilməsini və birləşdirdiyi dövlətlər arasında daha möhkəm münasibətlər qurmaqdır”, şəklində ümumiləşdirmişdir. Məlumatlarda gömrük vergiləri planlaşdırıldığı kimi, 1 iyul 1968-ci ildə ləğv edildi; xüsusilə kənd təsərrüfatı və ticarət siyasətləri olmaqla ortağ siyasətlər 60-cı illərin sonunda yerini tutmuşdur. Altıların uğuru Birləşmiş Krallıq, Danimarka və İrlandiyanın Birlik üzvlüyünə müraciət etməsinə səbəb oldu. General “Gaulle” un idarəsi altında olan Fransanın 1961-ci ildə və 1967-ci ildə 2 dəfə veto hüququnu istifadə etdiyi çətin dövrdən sonra, bu 3 ölkə 1972-ci ildə üzvlüyə qəbul edildilər. Üzv dövlətlərin sayını altıdan doqquza yüksəldən ilk genişləndirmə ilə birlikdə, birlik sosial və regional mövzularda üzərinə götürdüyü məsuliyyətlərlə yeni nüfuz qazandı. 1973 və 1979-cu

illərdəki iki neft böhranı, dünya səviyyəsində pulun qeyri-sabitliyi daha da artdı. 1979-cu ildə, Avropa Pul Sisteminin dövrüyyəyə girməsi valyuta məzənnələrinin sabitləşməsinə kömək etdi. Birlik 1981-ci ildə Yunanistanın, 1986-cı ildə də İspaniya və Portuqaliyanın qatılmaları ilə cənuba doğru genişləndi. Bu genişlənmələr, onilliklərin iqtisadi inkişafı arasındakı fərqlilikləri azaltmağa yönələn proqramın həyata keçirilməsini zəruri etdi. Bu dövrə Birlik, Aralıq dənizinin cənubu ilə Afrika, Karib və Sakit Okean ölkələri ilə yeni anlaşmalar imzalayaraq beynəlxalq səviyyədə daha mühüm bir rol oynamağa başladı; Afrika, Karib və Sakit Okean ölkələri bir-birinin ardınca dörd Lome Müqaviləsi (1975,1979,1984 və 1989) ilə Birliklə əlaqə qurdular. Bütün Birlik üzvləri olan ölkələr arasında 15 aprel 1994-cü ildə Mərakeşdə imzalanan bir müqavilə ilə, dünya ticarətinin inkişafında yeni bir dövrə addım atıldı. 1 yanvar 1995-ci ildə, Avropa İttifaqına 3 yeni üzv qatıldı. Avstriya, Finlandiya, və İsveç özlərinə məxsus yardımları ilə Birliyi zənginləşdirir, Orta və Şimali Avropada yeni açılmaları təmin edirlər. 2004-cü ildə isə on yeni ölkə Aİ-na üzv oldu.(Kipr,Çex Respublikası, Estoniya, Macarıstan, Latviya,Litva, Malta, Polşa, Slavakiya və sloveniya). 1995-ci il tarixində üzvlük müraciəti qəbul edilən Bosqarıstan və Rumıniya ilə rəsmi müzakirələr başlandı və 2007-ci ildə birlik üzvü ola biləcəkləri düşünüldü. 1987-ci ildə üzvlük müraciəti edən Türkiyə isə, 3 oktyabr 2005-ci ildə müraciət sənədinin qəbul edilməsilə rəsmən müzakirə müddətinin başlanmasına haqq qazandı.2004-cü ildə müraciət edən Makedoniya isə, 2005-ci ilin Dekabrında namizəd ölkə statusu aldı. Son olaraq isə Albaniya, Serbiya-Çernaqoriya, Bosniya Hersoqovina və BMT tərəfindən qorunan Kosova namizədlik ststusu gözləyən ölkələrdir.

Avropa İttifaqı, sülh qorumaq, iqtisadi və sosial irililməni təmin etmək məqsədilə toplanmış 27 üzv dövlətdən ibarətdir. Birliyin içində ortaq qurumları olan üç İttifaq yer alır. Birincisi, 1951-ci il tarixli Paris anlaşması ilə qurulan Avropa Kömür və Polad Birliyidir. Daha sonra,1957-ci il tarixində Roma anlaşması ilə Avropa İqtisadi Birliyi və Avropa Atom Enerjisi Birliyi (EURATOM) qurulmuşdur. İttifaqlar, bu müddətin sonunda üzv dövlətlər arasındakı bütün daxili sərhədləri ləğv

edərək, vahid bir bazar qurublar. 1992-ci ildə Maastrixdə imzalanan Avropa İttifaqı Anlaşması ilə, iqtisadi və pul birliyi formalarında irəliləyən və məlum sahələrdə hökumətlərarası əməkdaşlığı əhatə edən bir Avropa İttifaqı qurulmuşdur. Avropa İttifaqını isə bənzəri olan iqtisadi birliklər və ya əməkdaşlıq etdiyi qrumlardan fərqləndirən ən böyük xüsusiyyət, təşkilati bünövrəsidir. Birliyi idarə edən qrumlar bunlardır:

Avropa Parlamenti - üzv dövlətlərin milli parlamentlərilə oxşar haqlara sahib olan Avropa Parlamenti, Aİ xalqlarının demokratik siyasi iradəsini təmsil edir. 1979-cu ildən bu yana vahid dərəcəli ümumi seçimlə 5 illik iş başına gələn Avropa parlamentinin cavabdehlikləri bunlardır: Komissiya tərəfindən edilən qanun təkliflərini Şuraya da bildirərək (məsləhət üsulu, əməkdaşlıq üsulu, ortaq-qərar üsulu, Parlamentin fikir uyğunluğu) qanuniləşdirir. Bundan başqa, hər il Dekabr ayında Avropa İttifaqı büdcəsini təsdiqləyir.

Avropa Zirvəsi - Aİ-yə ölkələrin dövlət və hökumət başçılarıyla Avropa Komissiyası Başçısını Qurulmuş olduğu 1974-cü ildən bəri ildə ən azı iki dəfə bir araya gətirir.

Avropa Şurası - Üzv ölkələrin Xarici işlər Nazirilərindən ibarət olmaqla birlikdə gündəmdəki mövzuya görə ələ alınacaq mövzularla əlaqəli nazirlər səviyyəsində təmsilçilərdən də təşkil oluna bilər. Cəmi 9 fərqli Şura Tərkibi vardır: Ümumi İşlər və Xarici Əlaqələr, İqtisadi və Maliyyə İşləri, Ədalət və Daxili işlər, Xidmətə alma, Sosial Siyasət, Sağlamlıq və İstehlakçı Haqları, Rəqəbətlik, Nəqliyyat, Telekommunikasiya və Enerji, Kənd Təsərrüfatı və Balıqçılıq, Təhsil, Gənclər və Mədəniyyət.

Avropa Komissiyası - Aİ siyasətçilərinin planlaşdırıcı və koordinatorudur. Qanun təklifləri hazırlayır, Parlament və Şuraya təqdim edir.

Ədalət Divanı və Bidayət Məhkəməsi - Ədalət Divanı 15 hakim və onlara kömək edən 9 qanun keşişçisindən ibarət olur. Bununla yanaşı 1989-cu ildə 15 hakimdən ibarət olan bir Bidayət Məhkəməsi də qurulmuşdur.

Ali Maliyyə Məhkəməsi – Mərkəzi Lüksemburqda yerləşən Ali Maliyyə Məhkəməsi, 1975-ci ildə qurulmuşdur, Avropa İttifaqı büdcəsinin qayda və məqsədlərə görə istifadə edilməsini təmn edir.

İqtisadi və Sosial Komitə və AKPB məsləhət Komitəsi – İqtisadi və Sosial Komitə, fərqli təzyiq qruplarının Avropa İttifaqında təmsilinə şərait yaradan məsləhət qurumudur .Komitə Avropa Şurasına, Komissiyaya və Parlamenta məsləhətçilik edir və işləri ilə qrupların daha demokratik qurum olmasını təmin edir.

Bölgələr Komitəsi – Avropa İttifaqı anlaşmasıyla qurulmuşdur. Yerli və regional məqamları təmsil edən 317 əsas və 317 ehtiyat üzvü vardır.

Avropa İnvestisiya Bankı – Avropa İttifaqının maliyyə qurumu ilan Avropa İnvestisiya Bankı, 1958-ci ildə roma Anlaşması ilə birliyin hədəflərini həyata keçirməsinə kömək edərək investisiyanı maliyyələşdirmək məqsədilə qurulmuşdur.

Avropa Mərkəzi Bankı və Avropa Pul İnstitutu – Avropa Mərkəzi Bankı (ECB), Avropa pul birliyinin yaranmasından etibarən 1 oktyabr 1998-ci ildə fəaliyyətə başlamış, yeni pul vahidi AVRO da 1 Yanvar 1999-cu ildən bank işlərində istifadə edilməyə başlamış və 1 Yanvar 2002-ci ildə tədavülə çıxarılmışdır.

Ombudsman – Avropa İttifaqı ölkələrində yaşayan şəxslərin, qurumların və şirkətlərin haqlarını hər hansı pis idarəetmə tətbiq olunması qarşısında qorumaqla, vəzifələndirilmiş yoxlama qurumu və şikayət müraciəti olunan yerdir.

Avropa İttifaqının əsas fəaliyyət prinsiplərini tədqiqatçılar aşağıdakı kimi qruplaşdırırlar.

✓ Milli və ümumi maraqlar arasında balans yaradan dövlətlərarası və dövlətüstü qrupların mövcudluğu;

✓ Avropa İttifaqı İnstitutu ilə, milli dövlətlər arasında dəqiq səlahiyyət bölgüsü;

✓ Qəbul olunan qərarların müxtəlif təsnifatı (məcburi və tövsiyyəvi qərarlar, qərarların icrası vasitəsinin dövlətlər tərəfindən azad seçimi və s.)

✓ Birlik qərarlarının üstünlüyü prinsipi (bu hər sahə üzrə dövlətlərarası müqavilələlə təsdiqlənir);

✓ İnteqrasiya proseslərinin ölkələrin ictimaiyyəti tərəfindən dəstəklənməsi.

Proqnozlara görə 2010-cu ilə kimi Belçikada, Avstriyada, Finlændiyada və İrlandiyada ÜDM 0,5% artacaq və ümumilikdə gələcək illərdə artımın illik tempi azalacaq. Genişlənmənin hesabına əmək məhsuldarlığının artımı birinci növbədə onunla izah etmək olar ki, burada müəyyən şəkildə əmək qüvvəsi və işsizliyin arasında kompromisin axtarılması məsələsi əsas olacaq. Belə ki, əmək qüvvəsinə tələbin enməsi işsizliyi artacaq, ona görə də birinci növbədə bu tələbin artması istehsal qüvvələrin səfərbərliyi əsas məsələyə çevriləcəkdir.

Möhkəm valyuta kursunu və bir vaxid məhsuluna əmək haqqına görə sərf olunan nisbi xərclərini ifadə edən rəqabətqabiliyyətlik bu dövrdə enəcək. İnteqrasiyaların yatırılmasına görə qeyd etməliyik ki, Aİ çərçivəsində sərbəst daxili bazarın dörd prinsipi reallaşır - əmtənin, xidmətlərin, kapitalın və insanların sərbəst hərəkəti. 1989-cu ildən xarici ticarət və birbaşa xarici investisiyalar Şərqi və Qərbi arasında yaranan inteqrasiyanın ən əsas mexanizmləri kimi çıxış edirdilər. 1989-1999-cü illər periodunda adam başına düşən kapital qoyuluşuna görə Macarıstan birinci yer tuturdu, baxmayaraq ki həcmə görə Polşa daha da üstəliyirdi.

Bir başa xarici investisiyalar istehsal məqsədləri üçün sərf olunan əsas fondların yığılmasına, modernləşməsinə kömək edir ona görə də gələcək artımı üçün mühüm amili kimi çıxış edir. Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrinin Aİ-na inteqrasiyası nəticəsində onların iqtisadiyyatına investisiyaların axını gücləndi bu onunla izah olunur ki, yeni üzv ölkələrdə investisiya tələb edən sahələrin ixracönlüliyünün artması Aİ-nin ümumilikdə rəqabətqabiliyyətinin güclənməsinə kömək edəcəkdir. Aİ-na daxil olması isə MŞA-rin investisiya risklərini azaldır ona görə ki, əslində onların makroiqtisadi vəziyyəti əslində Aİ-nin mərkəzi bankının tərəfindən nəzarət edilir. Nəzarətin əsasında investisiya mühiti birinci növbədə faiz hədlərin artması və ya enməsi əsasında tənzimlənəcək o da qismüddətli vaxtda Aİ-nin investisiya potensialının zəifləməsinə gətirib çıxardacaq. Faiz hədlərin artması nəticəsində kapitalla əlavə tələbini nəzarət alaraq təsərrüfat inkişafının zəiflənməsinə səbəb olacaq. İnteqrasiya dinamikasının artması makroiqtisadi indikatorları dəyişdirərək avronun

kursuna təsir edəcək. Kapitala əlavə tələbi birbaşa investisiyaların maliyyələşməsinə sərf edəcək oda faiz hədlərinin artmasına səbəb olacaq. Bu proses köhnə üzv ölkələrdən kapitalın çıxması ilə nəticələnəcəkdir. Bu da, onların ÜDM enməsinə səbəb olacaq. Belə ki, Köhnə Avropa tərəfindən yönəldilmiş bir başa investisiyaların hesabına Macarıstanda ÜDM artması 1%, Polşada - 0,75%, Çexiyada isə 0.5% müşahidə olundu. Beləliklə, yeni üzvlər Qərbi-Şərqi investisiyaların axını hesabına daha çox xeyir əldə edəcəklər. Ancaq o demək deyil ki, köhnə üzvlər heç bir xeyir əldə etməyəcəklər. Birinci növbədə onlar öz kapitallarına yüksək mənfəətli məkan tapa bildilər.

Avropa İttifaqının genişlənməsi bir əsas problemi aktuallaşdırdı. Almaniya, Avstriya və Skandinaviya ölkələri MŞA ölkələri ilə bir sərhəddə olaraq kütləvi miqrasiyadan daha çox təhlükə görürlər. Belə ki, əgər Aİ çərçivəsində MŞA ölkələrin əməkdaşlarına tam sərbəst yerdəyişməsi icazə verilsə onda onların əmək bazarlarına yüksək təzyiq ola bilər bu da, ümumilikdə, sosial problemlərin yaranmasına şərait yaradır. Əlbəttə əmək haqqı həcmində mövcud fərq, əmək haqqı Mərkəzi və Şərqi Avropanın ölkələrində Qərbi Avropanın 40%-ni təşkil edir kütləvi və iri miqyaslı miqrasiyasına səbəb olar. Ona görə də Avstriya və Almaniya sərhəd yarı ölkələri kimi yeddi illik sərbəst hərəkətinin məhdudiyətini təklif ediblər. Proqnozlara görə qeyd olunur ki, genişlənmənin ilk günlərində MŞA ölkələrindən təxminən 335,8 min nəfər insan emiqrasiya edərdi ondan 218,4 min nəfər və ya 65% Almaniya, 146,9 min və ya 12,1% Avstriya. Hazırkı hesablamalara görə emiqrasiya təxminən 150,5 min nəfəri əhatə edib. Aİ-nin üzv ölkələrin sayının artması onun daxili bazarın miqyasının genişlənməsi deməkdir. Ona görə də yeni üzv ölkələrinə daha çox rəqabət təzyiqi artacaq, əlbətdə bunu köhnə ölkələr üçün demək olar. Lakin köhnə ölkələrin yüksək texnoloji istehsal infrastrukturun mövcudluğu nisbətən təzyiqin təsirini azaltır. Ancaq nəzərə alaraq ki, rəqabət təzyiqi birinci növbədə istehsalın keyfiyyət cəhətdən artırır demək olar ki, MŞA ölkələrinə yönəldilmiş investisiyaların mənimsənilməsi daha səmərəli şəkildə həyata keçiriləcəkdir. Belə ki, daxili bazarın

genişlənməsi nəticəsində istehsal miqyasının artımı və istehsalın xərclərinin azalması nəticəsində qiymətlərin səviyyəsinin enməsinə gətirib çıxardacaq.

Nəticədə bu amil Köhnə və Yeni Avropada istehsal potensialının artımına gətirib çıxardacaq.

Aİ tərəfindən müntəzəm olaraq AQS-nin qiymətləndirilməsi həyata keçirilir. İndiyə qədər əldə olunmuş ən mühüm uğurlar qismində tərəfdaş ölkələrdə bir çox sahələr üzrə milli qanunvericiliyin Aİ standartlarına uyğunlaşdırılmasını və Aİ ilə sözügedən ölkələr arasında ticarət dövriyyəsinin davamlı şəkildə artmasını göstərmək olar. Lakin, Aİ demokratiya, qanunun aliliyi və insan hüquqları sahəsində əldə olunmuş proqresin lazımi səviyyədə olmaması qənaətdədir.

Həll olmamış münaqişələr Aİ-nin qonşuları üçün ən ciddi problem qismində çıxış edir və həmin ölkələr bu münaqişələrin həll edilməsi üçün Aİ-nin dəstəyinə ehtiyac duyurlar.

AQS-nin qiymətləndirilməsi bu siyasət çərçivəsində gələcəkdə həyata keçiriləcək tədbirlərin müəyyən edilməsi üçün əsas sayılır. Vurğulamaq lazımdır ki, həm Aİ üzvləri, həm də tərəfdaş ölkələr AQS çərçivəsində yüksək siyasi əməkdaşlığa və dərin iqtisadi inteqrasiyaya əsaslanan münasibətlərin bərqərar olmasını istəyirlər.

Avropa İttifaqının genişlənməsi, 1952-2007-ci illəri əhatə edir. Genişlənmə XXI əsrə hazırlaşan Aİ-1 üçün vacib fürsətlərdən biri idi. Yeni üzvlərə bir sabitlik və rifah bölgəsi təqdim edərək, qitənin sülh yolları ilə bütünləşməsini daha irəli götürmək üçün bənzərsiz tarixi bir vəzifədir. Aİ indidən uğurlu bir genişlənmə keçmişinə sahibdir. Avropa Kömür və Polad İttifaqının Qurulmasına aid Paris Anlaşması (1951) ilə, Avropa İqtisadi Birliyinin və EURATOM-un qurulmasına aid Roma anlaşması (1957), altı qurucu üzv tərəfindən imzalanmışdır: Belçika, Fransa, Almaniya, İtaliya, Lüksemburq və Hollandiya.

Avropa Şurası 1997-ci il dekabrda, Lüksemburq Zirvəsində genişlənməni mümkün hesab edən müddəti başlamışdır. Bu müddətdə ilk növbədə aşağıda göstərilən on iki ölkə namizəd ölkə statusu almışdır: Bolqarıstan, Cənubi Kipr Rum İdarəsi, Çex Respublikası, Estoniya, Macarıstan, Latviya, Litva, Malta, Polşa,

Rumıniya, Slovakiya, Sloveniya. Avropa Komisiyyasının tövsiyyəsi ilə 31 mart 1998-ci ildə, altı ölkə ilə müzakirələrə başlamışdır: Kipr, Çex Respublikası, Estoniya, Macarıstan, Polşa və Sloveniya. Malta 1996-cı ildə “dondurulmuş” olduğu üzvlük müraciətini, 1998-ci ilin Oktyabrında yenidən başlatmışdır. Avropa Şurası 1999-cu Dekabrında Helsinki Zirvəsində, üzvlük müddətinin keyfiyyətini əhatəli şəkildə artırmış və Avropa Komisiyyasının tövsiyyələrinə əməl edərək, altı üzv ölkəyə daha rəsmi üzvlük müraciətinə başlamağı qərar vermişdir: Bolqarıstan, Laviya, Litva, Malta, Rumıniya və Slovak Respublikası. Bu altı ölkə ilə müzakirələr, 15 fevral 2000-ci ildən rəsmən açılmışdır. Avropa Şurası Helsinkidə, Türkiyənin digər üzvlüklərə tətbiq olunan eyni kriteriyalara görə bir üzv olduğunu qeyd etmişdir. 1 May 2004-cü il tarixində, 10 yeni üzv ölkənini (Çex Respublikası, Macarıstan, Polşa, Slovakiya, Sloveniya, Litva, Latviya, Estoniya, Malta və Kipr) Aİ-yə rəsmən qatılması ilə, Aİ tarixinin ən əhatəli genişlənməsini başa çatdırmış oldu. Cəmi 378 milyon əhalisi olan Aİ-nin əhalisi son genişlənmə ilə birlikdə 454 milyona çatarkən, 10 yeni ölkənin qatılmasıyla Aİ-nin rəsmi dillərinin sayı da 11-dən 20-yə yüksəldi. Avropa qitəsinin tarixi bölünməsinə sona çatdıran bu genişlənmə dalğası, Aİ-nin sosial, mədəni, iqtisadi tarazlıqları ilə birlikdə təşkilati dayaqını da böyük ölçüdə dəyişdirdi.

Müasir Avropa İttifaqının hüquqi bazası kimi çıxış edən Roma Müqaviləsində, birlik qarşısında əsas məqsədlər qoyulmuşdur:

- ✓ İqtisadi inkişaf və iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi;
- ✓ Daha yüksək həyat şəraitinin yaradılması;
- ✓ Gələcəkdə siyasi birliyin yaradılması;
- ✓ Gömrük birliyinin yaradılması;
- ✓ Üzv dövlətlər arasında məhsulların sərbəst dövriyyəsi;
- ✓ Ticarət üçün yaradılmış kvota və maneələrin aradan qaldırılması;
- ✓ İnsanların, xidmətlərin və kapitalın azad hərəkəti;
- ✓ Kənd təsərrüfatı, nəqliyyat və digər rəqabət sahələrində birgə siyasətin yürüdülməsi;

- ✓ Qanunvericiliyin bir-birinə uyğunlaşdırılması;
- ✓ Birgə xarici ticarət siyasətinin aparılması.
- ✓ Maastixt müqaviləsində isə, Avropa İttifaqının başlıca dörd məqsədi

göstərilir:

- ✓ Vahid Avropa vətəndaşlığının tətbiq olunması;
- ✓ Azadlıq, təhsükəsizlik və qanuniliyin təmin edilməsi;
- ✓ İqtisadi və sosial yardım;
- ✓ Avropanın dünyada rolunun möhkəmləndirilməsi.

Avropa İttifaqının 2004-cü ildə baş vermiş genişlənmə ən əhəmiyyətli bir hadisə idi ki, o vaxtlar ittifaqa 10 ölkə daxil olmuşdur, daha sonra Rumıniya və Bolqarıstan daxil oldu. Hal hazırda Xorvatiya ilə fəal söhbətlər aparır və artıq 2011-ci ilə planlaşdırılmış qəbulu 2009-cü ilə keçirildi. Aİ-na iddia edən ölkələr arasında Balkan ölkələri, İslandiya və Türkiyədir. Açıqcasına qeyd etməliyik ki, bu genişlənməyə çox ehtiyatla yanaşırlar. Əsasən də, bu məsələ Türkiyə ilə bağlıdır. Lakin son nəticələr onu subut edir ki, Avropada inteqrasiya prosesləri davam etməlidir.

Beləliklə müəyyən olmuşdur ki, genişlənmə MŞA ölkələrinə səmərəli şəkildə təsir etdi əsasən də məhsuldarlıq sferasında bu da, ümumilikdə qiymətlərin artım tempinin azalmasına şərait yaratmışdır. Hesablamalar göstərir ki, orta illik perspektivdə istehsalın məhsuldarlığı 2-3% səviyyəsində artacaq, həmin vaxtda köhnə üzvlərin bu göstərici 0,5% təşkil edəcək. Bundan başqa təhlil göstərir ki, köhnə üzvlərdən əsasən kiçik ölkələr daha yüksək artım müşahidə olunacaqdır. Bunu əsasən onunla əlaqələndirmək olar ki, Köhnə Avropanın iri ölkələrin payına daha çox xərclərin həcmi düşəcək, belə ki nəzərə alaraq ki genişlənmədən qabaq bütün müdafiə xərcləri məhz bu ölkələrin hesabına maliyyələşirdisə MŞA ölkələrin müdafiə potensialı modernləşdirilməsinə ehtiyac varsa təbii ki, bu xərclər daha da çoxalacaqdır

II FƏSİL

AVROPA İTTİFAQININ QONŞULUQ SİYASƏTİ VƏ ONUN MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

II.1. Avropa İttifaqının qonşuluq siyasətinin mahiyyəti və onun müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Azərbaycan Respublikası (AR) ilə Avropa İttifaqı (Aİ) arasında münasibətlərin hüquqi əsasını Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi (TƏS) qoymuşdur. Bu sənəd 22 aprel 1996-cı ildə Lüksemburq şəhərində imzalanmış və onu imzalamış bütün dövlətlər tərəfindən ratifikasiya edildikdən sonra 1 iyul 1999-cu il tarixində qüvvəyə minmişdir.

TƏS əməkdaşlığı möhkəmləndirmək üçün müvafiq mexanizmlər təmin etməklə, AR ilə Aİ arasında münasibətlərə yeni təkan vermişdir. Bu Saziş siyasi dialoq, insan hüquqları, ticarət, investisiya, iqtisadi, qanunverici, mədəni və digər əməkdaşlıq sahələrində genişmiqyaslı əməkdaşlığı nəzərdə tutur. Onun əsas məqsədlərindən biri Azərbaycan qanunvericiliyinin Aİ qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması təşkil edir.

TƏS-ə əsasən, AR ilə Aİ arasında ikitərəfli mütəmadi dialoqun aparılması məqsədilə Əməkdaşlıq Şurası, Əməkdaşlıq Komitəsi, Parlamentlərarası Əməkdaşlıq Komitəsi, Ticarət, iqtisadiyyat və əlaqədar hüquqi məsələlər üzrə Alt-komitə və Enerji, nəqliyyat və ətraf mühit məsələləri üzrə Alt-komitə kimi strukturlar yaradılmışdır. Əməkdaşlıq Şurası əməkdaşlığın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir, Əməkdaşlıq Komitəsi isə Şuraya tövsiyələr verməklə yardım edir. Ticarət, iqtisadi və əlaqədar hüquqi məsələlər, həmçinin Enerji, nəqliyyat və ətraf mühit məsələləri üzrə Alt-komitələr Əməkdaşlıq Komitəsinin nəzdində fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan Respublikasını Avropa Qonşuluq Siyasətinə (AQS) daxil etmək haqqında Aİ Şurasının 14 iyun 2004-cü il tarixli qərarı ikitərəfli əməkdaşlıqda irəliyə doğru mühüm addım olmuşdur. Aİ ilə əlaqələrdə daha yüksək səviyyəli siyasi və iqtisadi inteqrasiya vəd edən AQS ona daxil olan ölkələr üçün tərəfdaşlığın gələcək inkişafı baxımından yeni bir mərhələ olmuşdur.

AQS ölkəmiz üçün bu imkanlar yaratmışdır: siyasi, iqtisadi və inzibati islahatların həyata keçirilməsi və birgə dəyərlərə hörmət edilməsində konkret

irəliləyişə nail olunması müqabilində Aİ-nin daxili bazarında müəyyən paya sahib olma imkanı; vətəndaşların, əmtəələrin, xidmətlərin və kapitalın sərbəst dövriyyəsinə təmin etmək məqsədilə gələcək inteqrasiya və liberalizasiya proseslərində iştirak; Azərbaycan Respublikası ilə Avropa İttifaqı arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi; Aİ üzv ölkələri ilə daha səmərəli siyasi dialoq və əməkdaşlıq, güzəştli ticarət əlaqələri və açıq bazar, miqrasiya, narkotiklər və mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində əməkdaşlıq, sərmayələrin təşviqi, yeni maliyyə mənbələrinin əldə edilməsi, ölkəmizin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmasının dəstəklənməsi və s.

Həmçinin, AQS tərəfdaş ölkələr, o cümlədən Azərbaycan Respublikası, üçün mədəni, təhsil və ətraf mühit kimi sahələr üzrə əlaqələri təşviq edən müəyyən Aİ proqramlarında daha çox iştirak və texniki yardım imkanları təqdim etmişdir. Bu kontekstdə, xüsusilə Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti (AQTA) çərçivəsində Tvinning, Texniki yardım və Məlumat mübadiləsi(TAİEX), Büdcəyə dəstək, Tempus, Erasmus Mundus kimi proqramlar qeyd oluna bilər. AQS-in mərkəzi elementi isə Aİ ilə hər bir tərəfdaş ölkə arasında razılaşdırılmış və ölkə üzrə bir sıra qısa və orta müddətli prioritetlərin əks olunduğu Fəaliyyət Planlarıdır. AQS Strategiya Sənədinə əsasən, Aİ-nin tərəfdaş ölkələrlə münasibətlərini yaxın gələcək üçün tənzimləyən əsas sənəd Fəaliyyət Planlarıdır. 3-5 illik müddət üçün nəzərdə tutulan bu sənədlər hər bir ölkənin ehtiyac və imkanları, o cümlədən qarşılıqlı dəyər və maraqlar nəzərə alınaraq hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası – Avropa İttifaqı Fəaliyyət Planı 14 noyabr 2006-cı ilin tarixində Brüsseldə AR-Aİ Əməkdaşlıq Şurasının iclası zamanı qəbul edilmişdir. Beləliklə, daha əvvəl TƏS ilə tənzimlənən AR–Aİ münasibətlərinin gələcək inkişafının istiqamətləri AQS çərçivəsində AR-Aİ Fəaliyyət Planı ilə müəyyən olunmuşdur.

AR ilə Aİ arasında əməkdaşlığın əsas istiqamətlərindən birini enerji dialoqu təşkil edir. Bu çərçivədə 7 noyabr 2006-cı il tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Brüsselə səfəri zamanı imzalanmış “Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında Anlaşma

Memorandumu” AR və Aİ arasında enerji dialoqunun genişləndirilməsi istiqamətində yeni imkanlar yaratmışdır. Bu Memorandumun əsas məqsədləri Aİ-nin enerji təchizatının diversifikasiyası və təhlükəsizliyi, həmçinin Azərbaycanın enerji infrastrukturunun inkişafı və müasirləşdirilməsi, enerjiden səmərəli istifadə, enerjiyə qənaət və bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsidir.

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra Aİ Azərbaycan iqtisadiyyatına yardım göstərən əsas donorlardan biri olmuşdur. Bu müddət ərzində Aİ ilə münasibətlər “MDB ölkələrinə texniki yardım” (TACIS), “Avropa-Qafqaz-Asiya Nəqliyyat Dəhlizi” (TRACECA), “Avropaya neft və qazın nəql edilməsi üzrə dövlətlərarası proqram” (INOGATE), “humanitar yardım” (ECHO) və digər proqramlar çərçivəsində inkişaf etdirilmişdir.

1 yanvar 2007-ci il tarixindən etibarən TACIS proqramı Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti (AQTA) ilə əvəz olunmuşdur. Daha geniş mandat və əhatə dairəsinə malik olan AQTA AQS Fəaliyyət Planlarının həyata keçirilməsi üçün əsas maliyyə alətidir. AQTA 3 başlıca strateji məqsədi ehtiva edir: demokratiya və insan hüquqlarının təşviqi, bazar iqtisadiyyatına keçidin asanlaşdırılması və davamlı inkişafın təşviqi, habelə qarşılıqlı maraq kəsb edən sahələrdə əməkdaşlığın inkişafı.

AQTA çərçivəsində 2007-2013-cü illər üçün nəzərdə tutulmuş Azərbaycan üzrə Strategiya Sənədi Aİ yardım məqsədlərini və siyasət məsuliyyətini əks etdirərək prioritet olan əməkdaşlıq sahələrini dəqiqləşdirir. Bu prioritetlər Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatına və demokratik idarəetmənin təşviqinə yardım, Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsi və təhlükəsizlik məsələlərini əhatə edir.

«Yeni İpək Yolu» adlandırılan TRACECA proqramı Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Avropa arasında nəqliyyat əlaqələrini inkişaf etdirən bir proqramdır. TRACECA (Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi) Brüsseldə 3 may 1993-cü il tarixində keçirilmiş 8 təsisçi dövlətin (5 Mərkəzi Asiya və 3 Cənubi Qafqaz ölkələri) ticarət və nəqliyyat nazirlərinin Konfransında təsis olunmuşdur. Proqramın məqsədi qeyd edilən dövlətlərin siyasi və iqtisadi müstəqilliyini dəstəkləməklə onların alternativ nəqliyyat yolları vasitəsilə Avropa və dünya bazarlarına çıxış qabiliyyətini

yüksəltmək və Avropadan Qara Dəniz və Qafqaz vasitəsilə Mərkəzi Asiyaya və əks istiqamətdə ən tez və ən ucuz nəqliyyat dəhlizinin yaradılmasından ibarətdir.

8 sentyabr 1998-ci ildə Bakıda Azərbaycan və Gürcüstan Prezidentlərinin təşəbbüsü və Aİ-nin TRACECA proqramının dəstəyi ilə “Tarixi İpək Yolunun bərpası” adlı Beynəlxalq Konfrans keçirilmişdir. 32 ölkə və 12 beynəlxalq təşkilat nümayəndələri bu konfransda iştirak etmişlər. Konfransda əldə edilmiş ən mühüm nailiyyət Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Özbəkistan, Türkiyə, Ukrayna, Moldova, Rumıniya və Bolqarıstanın imzaladığı “Avropa-Qafqaz-Asiya Dəhlizinin inkişafı üçün beynəlxalq nəqliyyat üzrə Əsas Çoxtərəfli Saziş” (Əsas Saziş) və onun Texniki Əlavələri olmuşdur.

INOGATE (Avropaya dövlətlərarası neft və qazın ixracı) Aİ-nin yeni müstəqil dövlətlərə maliyyə dəstəyi çərçivəsində həyata keçirilən əsas regional təşəbbüslərdən biridir. 1999-cu ilin iyul ayında 15 dövlətin (Azərbaycan Respublikası da daxil olmaqla) iştirakı ilə imzalanan dövlətlərarası neft və qaz ixracını nəzərdə tutan Çərçivə Sazişi INOGATE-in hüquqi bünövrəsini təşkil edir.

INOGATE çərçivəsində həyata keçirilən texniki əməkdaşlığa əlavə olaraq, Aİ zəngin təbii ehtiyatlara və strateji coğrafi əraziyə malik olan Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələrinin enerji təminatını və tranzit potensialını səmərəli istifadəsinə yönəlmiş fəaliyyətində AQS-a daxil olan ölkələr daxil olmaqla bütün maraqlı tərəfdaşların dəstəyi ilə enerji əməkdaşlığı prosesini genişləndirməkdədir. Bu əməkdaşlıq “Bakı Prosesi”; təşəbbüsü ilə güclənmişdir. “Bakı Prosesi” (və ya Bakı Təşəbbüsü) 13 noyabr 2004-cü ildə Bakıda Enerji Nazirliklərinin Konfransında Aİ, Qara Dəniz və Xəzər dəniz hövzəsi ölkələri arasında enerji sahəsində əməkdaşlığın gücləndirmək məqsədi daşıyan siyasi dialoq şəklində başlanmışdır.

Şərq Tərəfdaşlığı (ŞT) təşəbbüsü Aİ Xarici İşlər Nazirlərinin 26 may 2008-ci il tarixində Brüsseldə keçirilmiş görüşü zamanı Polşa və İsveç tərəfindən irəli sürülmüşdür. Şərqi AQS ölkələri üçün vahid formatın təsis edilməsini nəzərdə tutan sözügedən təşəbbüs Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan, Ukrayna, Moldova və Belarusu (Şərq tərəfdaş ölkələri) əhatə edir.

3 dekabr 2008-ci il tarixində ŞT təşəbbüsü üzrə Məlumat Sənədi və onu müşayiət edən İşçi Sənəd AK tərəfindən Avropa Parlamentinə və Aİ-nin dövlət və hökumət Başçılarının Şurasına təqdim olunmuşdur. Bu iki sənəd ŞT-yə dair AK-nın mövqeyi və təkliflərini əks etdirərək, AQS çərçivəsində Aİ-nin Şərq tərəfdaş ölkələri ilə gələcək əməkdaşlıq istiqamətlərini müəyyən etmişdir.

7 may 2009-cu il tarixində Praqada ŞT üzrə Zirvə görüşü keçirilmişdir. Zirvə görüşündə sözügedən təşəbbüsün əsas məqsədləri və prinsipləri, həmçinin gələcək əməkdaşlıq prosesinin ümumi cizgiləri müəyyən edən Birgə Bəyannamə qəbul edilmiş və bununla da ŞT-yə yüksək rəsmi səviyyədə başlanğıc verilmişdir.

ŞT Aİ və Şərq tərəfdaş ölkələri arasında münasibətlərin daha yüksək səviyyəyə qaldırılması, mövcud əməkdaşlığın ikitərəfli və çoxtərəfli formatda davam etdirilərək genişləndirilməsini nəzərdə tutur. Belə ki, Aİ və hər bir tərəfdaş ölkə arasında daha sıx əlaqələrin yaradılması məqsədilə ikitərəfli format çərçivəsində mövcud Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişləri əvəzinə yeni, Assosiasiya Sazişlərinin imzalanması, tərəfdaş ölkənin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olduğu təqdirdə onunla dərin və müfəssəl azad ticarət zonasının yaradılması, həmçinin vizaların tədricən liberallaşdırılması, tərəfdaş ölkələrin və Aİ-nin enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi məqsədilə daha dərin əməkdaşlığın həyata keçirilməsi və s. planlaşdırılır.

ŞT həmçinin Aİ və Şərq tərəfdaş ölkələri arasında münasibətlərə yeni format əlavə etmişdir. Çoxtərəfli format tərəfdaş ölkələr arasında əlaqələri təşviq edərək, islahatlar sahəsində tərəfdaş ölkələrin həyata keçirdikləri tədbirlər üzrə məlumat və təcrübə mübadiləsinin və ŞT-nin gələcək inkişafına dair müzakirələrin aparılması üçün forum kimi nəzərdə tutulur. Bu format çərçivəsində ŞT-yə daxil olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının hər iki ildən bir görüşünün, hər il Aİ üzv dövlətlərinin və Şərq tərəfdaş ölkələrinin Xarici İşlər Nazirlərinin illik iclasının keçirilməsi nəzərdə tutulur. Əməkdaşlığın əsas sahələrinə uyğun olaraq dörd tematik platforma (demokratiya, yaxşı idarəçilik və sabitlik; iqtisadi inteqrasiya və Aİ siyasətlərinə yaxınlaşma; enerji təhlükəsizliyi; insanlar arasında təmaslar) yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 13.868,47 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 2.669,55 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 11.198,92 mln ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 8.529,37 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2012-ci ildə Avropa İttifaqı ölkələrinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 41,32 faiz, o cümlədən idxalda 27,66 faiz, ixracda isə 46,84 faiz təşkil etmişdir.

Cədvəl II.1.

2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ilə ticarət əlaqələri (milyon ABŞ dolları ilə)						
Ölkələr	İxrac	Xüsusi çəkisi (%-lə)	İdxal	Xüsusi çəkisi (%-lə)	Dövriyyə	Xüsusi çəkisi (%-lə)
İtaliya	5 547,99	23,21	261,62	2,71	5 809,61	17,31
Fransa	1 775,64	7,43	185,83	1,93	1 961,47	5,84
Almaniya	964,77	4,04	779,87	8,08	1 744,64	5,20
Yunanıstan	833,83	3,49	15,21	0,16	849,04	2,53
Birləşmiş Krallıq	326,66	1,37	496,19	5,14	822,85	2,45
Bolqarıstan	597,56	2,50	25,98	0,27	623,54	1,86
Çexiya Respublikası	511,76	2,14	98,22	1,02	609,98	1,82
Avstriya	139,98	0,59	124,60	1,29	264,58	0,79
Portuqaliya	243,09	1,02	2,91	0,03	246,00	0,73
Niderland	10,85	0,05	150,09	1,55	160,94	0,48
İspaniya	66,91	0,28	91,47	0,95	158,38	0,47
Rumıniya	59,60	0,25	23,99	0,25	83,59	0,25
Kipr	23,39	0,10	50,25	0,52	73,64	0,22
İsveç	0,08	0,0003	63,68	0,66	63,76	0,19
Belçika	2,68	0,01	57,54	0,60	60,22	0,18
Malta	51,69	0,22	0,31	0,003	52,00	0,15

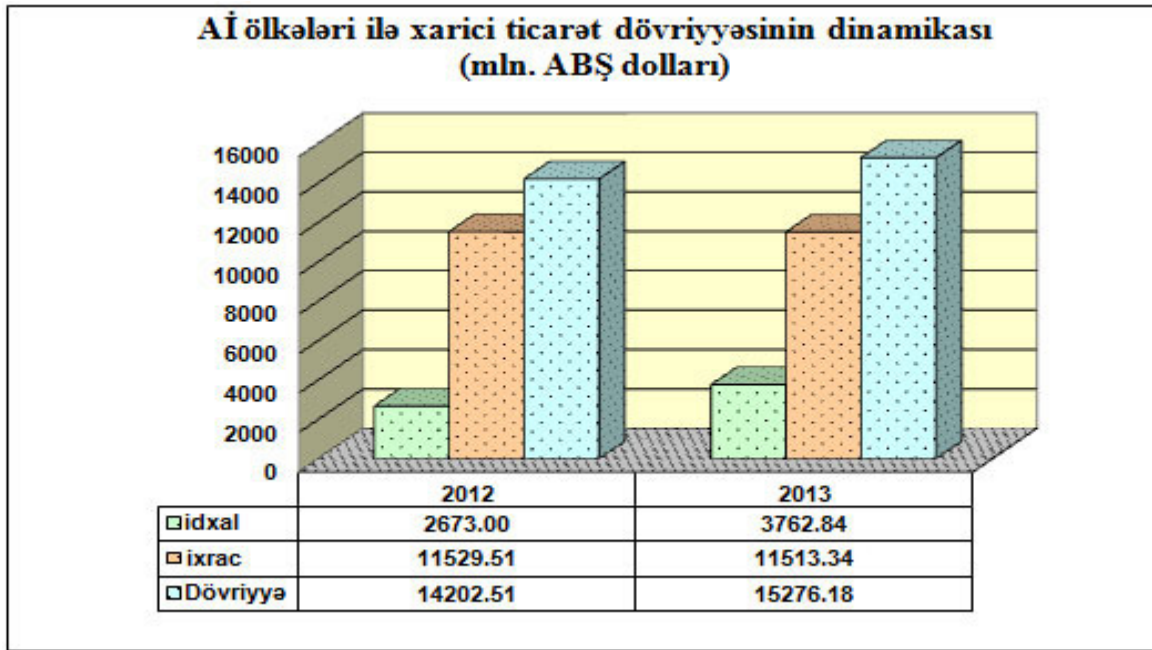
Finlandiya	0,05	0,0002	51,86	0,54	51,91	0,15
Polşa	3,48	0,01	45,26	0,47	48,74	0,15
İrlandiya	27,70	0,12	18,24	0,19	45,94	0,14
Slovakiya	0,01	0,00002	26,27	0,27	26,28	0,08
Litva	2,68	0,01	21,32	0,22	24,00	0,07
Macarıstan	0,06	0,0003	23,71	0,25	23,77	0,07
Danimarka	2,17	0,01	20,12	0,21	22,29	0,07
Lüksemburq	0,17	0,001	14,44	0,15	14,61	0,04
Latviya	5,72	0,02	8,54	0,09	14,26	0,04
Estoniya	0,38	0,002	5,94	0,06	6,32	0,02
Sloveniya	0,02	0,0001	6,09	0,06	6,11	0,02
<i>Aİ ölkələri üzrə cəmi</i>	11 198,92	46,84	2 669,55	27,66	13 868,47	41,32
Digər ölkələr	12 709,05	53,16	6 983,32	72,34	19 692,37	58,68
Cəmi:	23 907,97	100,00	9 652,87	100,00	33 560,84	100,00
<i>Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi</i>						

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı (Aİ) ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 15.276,18 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 3.762,84 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 11.513,34 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 7.750,50 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

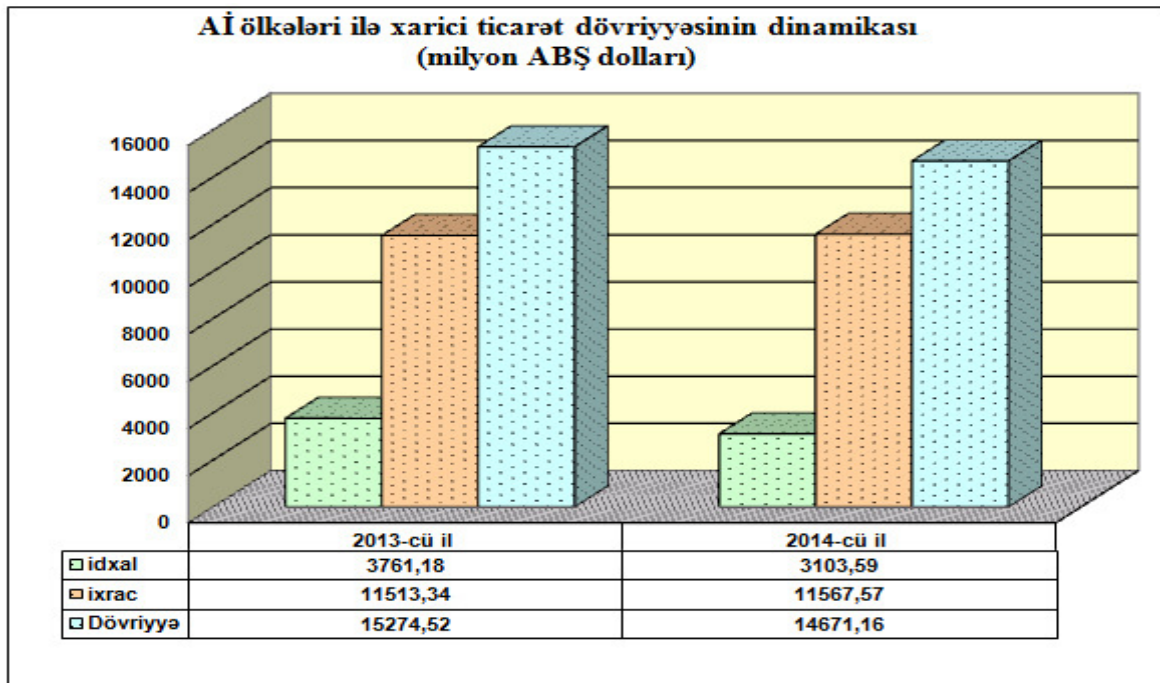
2013-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələrinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsidəki payı 44,04 faiz, o cümlədən idxalda 35,13 faiz, ixracda isə 48,02 faiz təşkil etmişdir. 2012-ci il ilə müqayisədə, 2013-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsi 7,56 faiz artmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ölkələri ilə ticarət dövriyyəsinin həcmi 14.671,16 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 3.103,59 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 11.567,57 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 8.463,98 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

2014-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələrinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsindəki payı 47,30 faiz, o cümlədən idxalda 33,78 faiz, ixracda isə 52,99 faiz təşkil etmişdir. 2013-cü il ilə müqayisədə, 2014-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələrinə ixrac 0,47 faiz artmışdır.

II.2. Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyi sahəsində Azərbaycan iqtisadi əlaqələrinin təhlili

Azərbaycan Respublikası Cənubi Qafqazın yeganə ölkəsidir ki, zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına, inkişaf etmiş yanacaq-energetika infrastrukturuna və özünü tam təmin edən enerji sistemində malikdir. Ölkənin təkcə milli və regional səviyyədə deyil, həm də dünya enerji sistemində getdikcə həlledici bir vəsiləyə çevrilməsi, transmilli enerji bazarlarında özünəməxsus yer tutması və Avropanın enerji təhlükəsizliyində fəal iştirakı onun regional və planetar geosiyasi, geoiqtisadi mövqeyinin möhkəmlənməsinə xüsusi təsir göstərməkdədir. Azərbaycanın enerji ehtiyatları həm də milli iqtisadiyyatın bütün sahələrinin dinamik inkişafının əsasını təşkil edir, ölkənin ümumi daxili məhsulunun, əsas maliyyə - iqtisadi göstəricilərinin formalaşmasında həlledici amil kimi çıxış edir. Odur ki, mövcud təbii ehtiyatlardan, yanacaq-enerji potensialından səmərəli istifadə edilməsi siyasəti Cənubi Qafqazın regional geosiyasi və geoiqtisadi vəziyyəti fonunda ölkənin davamlı iqtisadi inkişafının və iqtisadi təhlükəsizliyinin əsas təminatlarından birini yaradır.

Geosiyasi ədəbiyyatda hər bir ölkənin enerji təhlükəsizliyi onun milli təhlükəsizliyinin mühüm tərkib hissələrindən biri kimi dəyərləndirilir. Enerji təhlükəsizliyi dedikdə, bütün ölkənin, onun vətəndaşlarının, cəmiyyətin, iqtisadiyyatın yanacaq və enerji təchizatı vasitəsilə xarici və daxili təhdidlərdən müdafiəsi nəzərdə tutulur. Xarici təhdidlərə geosiyasi, xaricdən qaynaqlanan makroiqtisadi xarakterli problemləri, daxili təhlükəsizliyə isə ölkənin milli enerji sektoru ilə birbaşa bağlı olan məsələləri aid edirlər.

Enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasının əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- ✓ strateji və mühüm obyektlərin enerji ilə etibarlı təmin olunması;
- ✓ sərf edilmiş yanacaq ehtiyatlarının yerinin doldurulması;
- ✓ yanacağın və enerji növlərinin diversifikasiyası (şaxələndirilməsi);
- ✓ ekoloji tələblərin nəzərə alınması;
- ✓ enerji ehtiyatlarından səmərəsiz istifadənin qarşısının alınması;
- ✓ daxili və xarici bazarlarda enerji ehtiyatlarının lazımi gəlir gətirməsi və səmərəli ixrac üçün azad iqtisadi şəraitin yaradılması və s.

Azərbaycan Respublikasının enerji siyasətinin əsas vəzifələrindən biri də ölkənin Cənubi Qafqaz və Xəzər hövzəsinin elektrik enerjisi ixrac edən əsas dövlətlərindən birinə çevrilməsidir. Bu məqsədlə, bir tərəfdən, ölkədə elektrik enerjisi istehsalının artırılması, digər tərəfdən həmin enerjinin xarici ölkələrə çatdırılması sisteminin yenidən qurulması və yaxud da yaradılması nəzərdə tutulur. Hazırda Azərbaycanın elektrik enerjisi sisteminin xarici ölkələrə əsas bağlantıları - Rusiya (330 kv-luq “Dərbənd-Yaşma” xətti), Gürcüstan (500 kv-luq “AzDRES-Muxranis Veli”, 330 kv-luq “Ağstafa-Qardabani” xətləri), Türkiyə (154/220 kv-luq “İqdır-Babək” xətti) və İran (230 kv-luq “İmişli-Parsabad”, 220 kv-luq “Astara”, 132 kv-luq “Araz”, 132 kv-luq “Culfa” yüksək gərginlikli hava xətləri və 11 kv-luq kabel xətti) vasitəsilə həyata keçirilir. Ölkənin elektroenergetika sistemində 2003-cü ildən çoxsaylı yeni istilik və su elektrik stansiyalarının tikintisi, mövcud enerji bloklarının müasirləşdirilməsi, alternativ enerji mənbələrindən (kiçik SES-lər, külək, günəş, termal sular və s.) istifadə edilməsi hesabına hazırda fəaliyyətdə olan generasiya güclərinin 2016-cı ildə 7000-dən yuxarı meqavata çatdırılması gözlənilir. Bu da həm daxili ehtiyacları tam ödəyəcək, həm də xaricə satılan enerji miqdarını bir neçə dəfə artırmağa imkan verəcəkdir.

Müasir dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində ənənəvi enerji mənbələrinin getdikcə tükənməsini və onlardan istifadə zamanı ətraf mühitə külli miqdarda ziyan vurulmasını nəzərə alaraq, ekoloji cəhətdən təmiz alternativ (bərpa olunan) enerji mənbələrindən (su, günəş və külək enerjisi, termal sular, biokütlə enerjisi) istifadəni günü-gündən genişləndirirlər. Bu sahədə ABŞ, Kanada, Almaniya, Finlandiya, Norveç, Danimarka, İspaniya, Yaponiya və Çin daha qabaqcıl mövqe tutur. Qeyd edək ki, inkişaf etmiş ölkələrdə bərpa olunan enerji mənbələrinin payına (su elektrik stansiyaları daxil olmaqla) ümumi istehsal olunan enerjinin 13,5 faizi düşür. Yerləşdiyi əlverişli coğrafi mövqe və iqlim şəraiti dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da ekoloji cəhətdən təmiz, alternativ (bərpa olunan) enerji mənbələrindən geniş istifadə edilməsinə imkan verir. Bu, istilik elektrik stansiyalarında yandırılan böyük miqdarda yanacağa qənaətlə yanaşı, ətraf mühitə

atılan zərərli tullantıların miqdarının xeyli azaldılması deməkdir. Ölkənin təbii potensialından istifadə etməklə, alternativ enerji mənbələrinin elektrik və istilik enerjisi istehsalına cəlb olunması elektroenergetikanın inkişafında mütərəqqi dəyişikliklər etməyə imkan yaradır. Külək enerjisi digər alternativ enerji mənbələri olan günəş, hidroenergetika, geotermal və biokütlə enerjisi ilə müqayisədə özünün maya dəyərinə, ekoloji təmizliyinə və tükənməzliyinə görə daha sərfəli hesab olunur.

2014-cü ildə İngiltərənin Mançestr şəhərində Leyborist Partiyasının Avropa Azərbaycan Cəmiyyətinin (TEAS) dəstəyi ilə təşkil edilmiş konfransı çərçivəsində Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyinin gələcəyinin təmin edilməsində Azərbaycanın xüsusi rolu müzakirə mövzusu olub.

Böyük Britaniya Leyborist Partiyasının iki tanınmış siması, “kölgə” energetika naziri Tom Qreatex və enerji və İqlimin Dəyişməsi Komitəsinin üzvü Qreham Strinqer Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təminatında böyük əhəmiyyətə malik olduğunu vurğulayıblar. Onlar qeyd ediblər ki, bir çox ölkələrin enerji təhlükəsizliyinin təminatına böyük töhfələr verən Azərbaycan buna görə də dünya birliyində etibarlı və strateji tərəfdaş kimi yerini möhkəmləndirib.

2014-cü ilin məlumatlarına əsasən məlum olur ki, Böyük Britaniyanın elektrik enerjisinin yarısı təbii qaz vasitəsilə istehsal olunur. Britaniyadakı istehsal sürətlə azalır və son 3 ildə bu azalma 30 faiz olub. Milli Enerji Sisteminin məlumatına əsasən, Britaniyanın köhnəlmiş enerji stansiyalarının tələb olunan miqdarda enerji istehsal etmək qabiliyyətinin olmaması səbəbindən bu ilin qışında enerjinin verilməsində fasilələr olacaq. Ukraynadakı vəziyyət Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyi məsələsini gündəmə gətirib. Rusiya Avropa İttifaqının qaz təhcizatının 30 faizini həyata keçirir. Amma onun siyasəti təhcizatı həyata keçirən ölkələrin müxtəlifliyinin vacib olduğunu göstərir. Əgər Rusiya qazı Avropaya nəql olunmasa belə, Avropa İttifaqında qazın qiymətindəki cüzi artım Britaniyada bütün enerji daşıyıcıların qiymətinin artmasına səbəb olur.

2013-cü ilin dekabrında Böyük Britaniyanın keçmiş xarici işlər naziri Uilyam Haque Azərbaycan hökuməti ilə BP-nin “Şahdəniz” konsorsiumu arasında uzunluğu

2000 mil və dəyəri 45 milyard dollar olan qaz xətti sazişinin imzalanması mərasimində iştirak etmək üçün Azərbaycana səfər etmişdir. Bu, “Şahdəniz 2” yatağından Azərbaycan qazının İtaliyadakı birləşdirici kəməre nəqlinə və beləliklə, “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin həyata keçməsinə nəzərdə tuturdu. Bu, keçmiş Baş nazir Tony Blerin “Şahdəniz” konsorsiumuna məsləhətçilik etməyi ilə nəticələnmişdi.

Cənub Qaz Dəhlizi (CQD) Avropa İttifaqının (Aİ) öz təbii qaz təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətində əsasını qoyduğu strategiyadır, amma sözügedən strategiyanın reallaşmasında “Şahdəniz” təbii qaz və kondensat yatağının işləməsinə birbaşa cəlb olunmuş dövlət və özəl pay sahiblərinin rolu əvəzolunmazdır. Ümumilikdə, CQD Xəzər hövzəsi qaz yataqlarının Aİ bazarlarına nəqlini təmin etmək üçün əsasən üç komponentdən - BTE-x, TANAP və TAP-dan ibarət olmaqla, özündə yeni boru kəmərlərinin tikintisini və mövcud kəmərlərin genişləndirilməsini nəzərdə tutur.

Bu məqsədlə, 2013-cü ilin iyununda “Şahdəniz” yatağının işləməsinə həyata keçirən konsorsium istehsal ediləcək təbii qazın Avropa bazarlarına ixracını reallaşdırmaq üçün “Trans-Adriatik” (TAP) boru kəmərinin xeyrinə qərar qəbul etdi.

Sözügedən kəməre perspektivdə nəinki Aİ bazarlarına, eyni zamanda, Balkanlarda yerləşən kiçik milli bazarlara çıxışın təmin edilməsini də nəzərdə tuturdu və aşağıdakı səbəblərə görə bir neçə illik rəqabətdən sonra “Nabucco West” kəmərinə “qalib gəlməyi” bacardı:

✓ TAP səhmdarlarının enerji layihələrinin həyata keçirilməsində güclü maliyyə və texniki imkanlarının olması;

✓ İtaliyanın “spot qaz bazarlarında” qiymətlərin nisbətən daha yüksək olması;

✓ TAP-da 16% səhmə malik olan “Fluxys” transmissiya xətləri vasitəsi ilə Şahdəniz qazının qərbi Avropa bazarlarına nəqlinin perspektivi;

✓ Nabucco West-in qaz istehlakçıları ilə müqayisədə cənubi Avropada daha üstün qaz satışı və alışı müqaviləsi şərtlərinə sahib olması;

✓ İnşa ediləcək “İon-Adriatik” boru kəməri vasitəsi ilə gələcəkdə Xəzər hövzəsi qazının qərbi Balkanlarda yaradılacaq yeni bazarlara (Xorvatiya, Bosniya-

Hersoqovina və Çernoqoriya) nəqlində perspektivin olması (baxmayaraq ki, bu iki layihə bir-birindən ayrıdır);

✓ Qaza olan tələbatın pik dövrlərində təchizat təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün Albaniyanın qaz saxlanlarından istifadənin mümkünlüyü;

Sonuncu və ən əsası, ARDNŞ tərəfindən Yunanıstanda təbii qazın sistem operatoru olan DESFA-nın alınması nəzəri baxımdan əlavə qaz boru kəmərlərinin tikintisinə ehtiyac olmadan “Şahdəniz” qazının Yunanıstana və digər regional istehlak bazarlarına çıxışını təmin edəcəkdir.

“Tənqidi neoliberal-institusional” yanaşmasına əsasən, 1990-cı illərin ortalarında baş vermiş genişlənmənin ardınca 15 üzvlü Aİ ağır təhlükəsizlik problemləri olan regionlarla, o cümlədən post-Sovet ölkələri və parçalanmış sosialist düşərgəsi ölkələri ilə həmsərhəd oldu. Odur ki, bu çətinlikləri önləmək üçün Aİ təcridçilik və xarici təhlükələri hüdudlarda saxlamaq strategiyasından əl çəkib, onları öz təsiri altına almaq strategiyasına keçdi. Bu da, həmin ölkələrin bəzilərinin Aİ üzvlüyünə gətirib çıxardı. Bununla belə, daxiletmə siyasəti yalnız üzvlüyə namizəd ölkələrə tətbiq olunmadı, həm də qonşuluqda yerləşən qeyri-namizəd ölkələrə də uzadıldı. Praktiki cəhətdən bunun məğzi qeyri-namizəd qonşu ölkələrə namizədlik perspektivləri açmadan Aİ qaydalarını ixrac etməkdir. Bundan əlavə, daxiletmə siyasətinə ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlərin bütün sahələri, o cümlədən enerji təhlükəsizliyi də aiddir.

Ümumilikdə, İttifaq səviyyəsində qaydaların müəyyənləşdirilməsi və onların həm ittifaq daxilində, həm də ittifaq xaricində tətbiq edilməsi enerji təhlükəsizliyinə olan təhdidlərin fərdi əsaslarla deyil, universal formada həllinə köklənib. Başqa sözlə, bu, “vahid ölçü” strategiyasıdır. Xüsusən də nəzərə alsaq ki, keçmişdə Avropa ölkələrinin qaz təchizatında əsas kəsilmələr məhz İttifaqın xarici hüdudlarından kənarında baş verib (2006-2009-cu illərdə Ukrayna vasitəsi ilə Rusiya qazının təchizat problemləri), o zaman Aİ-nın xarici enerji idarəçiliyinin həyata keçirilməsi bu anlamda xarici təhdidlərin daxili qaydalar əsasında həll edilməsinə imkan yaradacaqdır.

Eyni akkordlarla yüksək rütbəli Aİ rəsmisi bu yaxınlarda vurğuladı ki, enerji daşıyıcılarının maneəsiz tranziti məsələsində Avropa İttifaqı və Rusiyanın maraqları üst-üstə düşür. Yeganə fərq odur ki, Rusiya çıxış yolunu yeni qaz kəmərlərinin çəkilməsində və “maneədən” (problemləli tranzit ölkələri) yan keçilməsində görür. Avropa İttifaqı isə öz növbəsində, “tranzit maneələrinin” Aİ-nin normativ hüquqi əhatə dairəsinə daxil edilməsi və məsələnin hüquqi müstəvidə həll olunması tərəfdarıdır. Sözügedən yanaşmanın yalnız köhnə enerji dəhlizlərinə (məsələn, Ukrayna dəhlizi) münasibətdə deyil, eyni zamanda, yeni dəhlizlərə, o cümlədən Cənub Qaz Dəhlizinə münasibətdə də tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur.

Praktiki baxımdan sözügedən strategiya Aİ-nin enerji qanunvericiliyinin CQD-nin keçdiyi ölkələrin daxili qanunvericiliyinə tətbiqini özündə ehtiva edir. Aİ-nin təbii qaz sektoru ilə bağlı qanunvericiliyinin əsasını isə üçüncü enerji paketi - 2009-cu ilin qaz direktivi təşkil edir və o, özündə iki əsas tələbi cəmləşdirir:

Mülkiyyətin ayrılması - təbii qazın təchizatı, daşınması və bölüşdürülməsi fəaliyyətlərinin bir-birindən ayrılması. Başqa sözlə, bu tələbin əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, təbii qaz istehsalçıları/təchizatçıları (məsələn, BP, Statoil, Gazprom, SOCAR, DEPA və s.) transmissiya və bölüşdürmə xətləri üzərində monopolist nəzarəti həyata keçirməklə, digər təchizatçıların sözügedən kəmərlərə çıxışının qarşısını ala və rəqabətə xələl gətirə bilməsinlər.

Üçüncü tərəfin çıxışı - İstənilən digər təchizatçıların da sözügedən boru kəmərlərinə çıxışının təmin edilməsi.

Ümumilikdə, bu normativ yanaşmanın əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, boru kəmərlərinin kim tərəfindən inşa və idarə edilməsindən asılı olmayaraq, istənilən regional və qeyri-regional qaz təchizatçılarının sözügedən boru xətlərindən bərabər və ədalətli əsaslarla istifadəsi təmin edilməlidir.

Bu baxımdan, BTE-x və TANAP boru kəmərləri Aİ-nin normativ əhatə dairəsindən kənarında yerləşdiyi üçün yuxarıda qeyd edilmiş hüquqi şərtlərdən azaddırlar (Türkiyə Aİ-na üzvlük prosesində sonuncunun qanunvericiliyini ölkə daxilində tətbiq etməyib). Bu səbəbdən, BTE-x və TANAP-a nəzarət edəcək

“Şahdəniz” səhmdarlarının maraqları ilə CQD-nin keçəcəyi ölkələrin daxili qanunvericilikləri arasında (hələ ki) hüquqi kolliziya (toqquşma) mövcud deyildir. Bu arada, Aİ-nin ərazisində tikilsə də, TAP kəməri də mülkiyyətin ayrılması, üçüncü tərəfin çıxışı və tənzimlənən tariflər sahəsində yuxarıda sadalan hüquqi tələblərdən müvəqqəti zaman kəsiyində azad edilib. Lakin bir məsələni xüsusən vurğulamaq lazımdır ki, TAP-ın “Nabucco West” (NW) üzərində “qələbəsinin” əsas səbəbi birincinin sözügedən mükəlləfiyyətlərdən azad edilməsi deyildir. Çünki yeri gəldikdə, Rusiyanın “Cənub Axını” layihəsindən fərqli olaraq, seçiləcəyi təqdirdə “NW” kəmərinə də eyni azadlıqlar vəd edilib.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, TAP-ın “boru kəmərlər cıdırından” qalib kimi ayrılmasının əsas səbəblərindən biri də ARDNŞ-nin tender yolu ilə DESFA-nı əldə etməsi oldu və bu da Dövlət Neft Şirkətinin istehlakçı bazarlarına çıxışını daha da asanlaşdıracaq. Bununla belə, DESFA-nın təchizatçı şirkət olan ARDNŞ tərəfindən əldə edilməsi sonuncunun biznes maraqları ilə üçüncü enerji paketinin tələbləri arasında (təchizat və enerji transmissiyası fəaliyyətlərinin bir-birindən ayrılması) toqquşmaya səbəb olub. Sözügedən toqquşma isə əsasən 2 faktorla izah edilə bilər:

İlk əvvəl, “Şahdəniz – 2” layihəsi 40 mlrd ABŞ dollarından artıq dəyəri olan bir layihədir. Bu səbəbdən də layihə möhkəm iqtisadi səmərəlilik prinsipi üzərində qurulmalıdır. Bu isə yalnız Avropa bazarlarında təbi qaz tələbatı təhlükəsizliyinin təmin edildiyi şəraitdə mümkün ola bilər. Sözügedən tələbat təhlükəsizliyi isə bazarın həddən artıq təbii qazla təchiz edilməsi səbəbindən qazın qiymətinin aşağı düşməsi nəticəsində sarsılıla bilər. Ona görə də qazın bazara giriş nöqtələri və nəqli xətləri üzərində nəzarət Xəzər təchizatçılarına imkan verəcək ki, investisiya/istehsal imkanlarının artırılması sahəsində qəbul etdikləri qərarları Cənubi Avropa və Balkan bazarlarında tələb və təklif şəraitinə uzlaşdırılsın. Bu isə təbii ki, bazarda yeni inhisarçının meydana çıxması kimi deyil, təbii qaz istehsalı, daşınması və istehlakı mərhələləri arasında əlaqəli investorların tam informasiyalı qərar qəbul etməsinə imkan yaradılması kimi başa düşülməlidir.

İkincisi, ümumilikdə DESFA-nın özəlləşdirilməsi və sonradan SOCAR tərəfindən alınması 2008-ci ildən Yunanıstanı bürüyən maliyyə və iqtisadi böhranın nəticəsidir. Sonuncu isə birbaşa olaraq keçmiş Yunan hökumətlərinin ölkəni və eyni zamanda, dövlət şirkətlərini iqtisadi cəhətdən qeyri-səmərəsiz idarə etməsi ilə bağlıdır. Bu səbəbdən də, DESFA-nın idarə heyəti investiya və inzibati qərarlar qəbul edərkən keçmiş səhvlərindən nəticə çıxaran ARDNŞ-nin öz səsinin eşidilməsini istəməsi təbiidir. Bu istək isə üçüncü enerji paketindən azad olmaq vasitəsi ilə - ARDNŞ-nin DESFA-nın menecmentində təmsil olunması yolu ilə həyata keçirilə bilər.

Təbii ki, belə bir azadlıq nəzəri cəhətdən üçüncü tərəfin DESFA xətlərinə çıxışının məhdudlaşdırılmasına səbəb ola bilər. Bu isə istehlakçı nöqtəyi-nəzərdən həm qeyri-məntiqi, həm də qeyri-məhsuldar görünür. Çünki üçüncü enerji paketinin qəbul edilməsinin əsas məntiqi məhz təhlükəsiz və rəqabət əsasında enerji təchizatının təmin edilməsidir. Lakin “Nabucco Classic” kəmərinin uğursuzluğa düçar olması sübut etdi ki, qaz istehsalçılarının iqtisadi maraqlarını nəzərə almayan istənilən böyük layihənin uğursuzluqla qarşılaşması labüddür.

Bununla belə, ARDNŞ-nin DESFA-da maraqlarının təmin edilməsi üçün birinciyə üçüncü enerji paketinin və mütləq azadlıqların verilməsinə də gərək yoxdur. Çünki “Şahdəniz – 2” qazının Aİ-na nəqli yalnız 2019/2020-ci ildən başlayaraq mümkün olacaqdır. Bu isə o deməkdir ki, 2013-2019/2020-ci illərdə ARDNŞ faktiki olaraq Yunanıstanda qaz təchizatçısı olmadığından, birincinin DESFA-ya birbaşa və ya dolayısı ilə nəzarət etməsi heç də üçüncü enerji paketinin tələblərinə zidd olmayacaq. Bu səbəbdən də, keçid dövrü kimi DESFA-nın iqtisadi fəaliyyət səmərəliliyinin artırılması üçün 2013-2019/2020-ci illər ərzində ARDNŞ-nə sözügedən qurumun idarə heyətində təmsil olunmaq hüququnun verilməsi tərəflər arasında kompromis variant ola bilər. Xəzər istehsalçılarının qərbi Balkan ölkələrində (hansılar ki, Enerji Cəmiyyəti Müqaviləsinin üzvləridirlər və bu səbəbdən də Aİ-nın normativ hüquqi əhatə dairəsinə daxildirlər) yeni infrastruktur layihələrinin inşa edilməsi üçün investisiyalar yatırmaqda maraqlı olduqlarını nəzərə alaraq, yaxın

gələcəkdə Aİ-nin müvəqqəti əsaslarla bu cür “standartlaşdırılmış azadlıqlar paketi”nin təklif etməsinə ehtiyac duyulacağını proqnozlaşdırmaq olar. Belə bir paket yeni qaz təchizatçılarının kapital yatırımlarının ağlabatan müddət ərzində geri ödənilməsinə təmin edəcəkdir. Digər tərəfdən, keçid dövrü üçün müvəqqəti əsaslar üzərində qurulduğundan sözügedən azadlıqlar paketi Aİ və istənilən digər istehlakçını narahat edən daimi “təbii inhisarların” yaradılmasının qarşısını alacaqdır. Bundan ziyadə, çoxillik maliyyə çərçivəsi daxilində Aİ büdcəsinin azaldığı şəraitdə, Avropanın izolyasiya edilmiş milli bazarlarının vahid sistemdə birləşdirilməsini reallaşdırmaq və iqtisadi cəhətdən səmərəli etmək üçün yeni bazar iştirakçılarının Aİ-da infrastruktur layihələrinə investiya yatırmaq istəyi həm Berlaymont, həm də milli paytaxtlar üçün “göydəndüşmə” təklif kimi qəbul edilməlidir.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, Avropanın enerji təminatında ölkəmizin xüsusi çəkisi və strateji əhəmiyyəti getdikcə yüksəlir. Artıq Azərbaycanın iştirakı olmadan regionda hər hansı bir infrastruktur layihəsinin reallaşdırılması mümkünsüzdür. Çox mühüm coğrafi mövqedə yerləşən respublikamız regionda əsas enerji resurslarına malikdir. Bundan başqa, ölkəmiz Asiya ilə Avropa arasında həm də təbii körpü rolunu oynayır. Hazırda bu regionda qlobal əməkdaşlığa daha böyük maraq olduğu bir dövrdə nəqliyyat, təhlükəsiz enerji dəhlizləri daha çox əhəmiyyət daşımağa başlayır. Azərbaycan yalnız enerji daşıyıcılarının tranziti üçün təhlükəsiz ölkə deyil, eyni zamanda, bunları hasil edən dövlətdir. Eyni zamanda, nəhəng qaz potensialımız da mövcuddur. Buna görə də Azərbaycanın regionun ən mühüm dövlətinə çevrilməsi təbiidir.

II.3. Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin prioritet istiqamətləri

Xarici ticarətin əmtəə strukturunun qeyri-neft və neft-qaz əmtəə qrupları üzrə təhlili göstərir ki, son dövrlərdə Azərbaycanda xarici ticarət dövriyyəsinin həcmnin artması əsasən ixracın, xüsusilə də neft-qaz sektoru üzrə ixracın həcmnin artması və bu məhsullar üzrə dünya qiymətlərinin yüksəlməsi ilə şərtlənmişdir. Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın ixracında neft sektorunun payı 2008-ci ildə 97.03%, 2009-cu ildə 91.7% və 2010-cu ildə 94.14% təşkil etmişdir ki, bu da ixrac gəlirlərinin dünya enerji bazarının konyukturundan birbaşa asılılıqda olmasından xəbər verir.

Xarici ticarət dövriyyəsinin artması nəticəsində, son onillikdə ölkəmizin dünya ixracatında payı əhəmiyyətli şəkildə artaraq 2009-cu ildə 0.2% təşkil etmişdir. Müqayisə üçün bildirək ki, bu göstərici 2000-2004-cü illərdə orta hesabla 0.036% olmuşdur. Göründüyü kimi, hətta global iqtisadi böhran dövründə də Azərbaycanın xarici ticarət göstəriciləri böhrandan əvvəlki dövrlə müqayisədə xeyli yüksək olmuşdur. Bu artımı şərtləndirilmiş əsas amil qismində 2008-ci ildə dünya bazarında neftin qiymətinin əhəmiyyətli şəkildə yüksəlməsi çıxış etmişdir.

Hazırda Azərbaycan Cənubi Qafqaz ölkələri arasında ticarət dövriyyəsinə görə Aİ-nin ən böyük tərəfdaşdır. Bunu nəzərə alaraq, Aİ Azərbaycanda özəl sektorun inkişafında, sahibkarlıq üçün şəraitin yaradılmasında, bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsində və s. məsələlərdə çox maraqlıdır və bu istiqamətdə texniki yardım etməkdədir.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya yolunu seçmiş ölkəmizin xarici ticarət dövriyyəsi davamlı şəkildə artmışdır. Bu baxımdan, son on il üçün Azərbaycanın idxal və ixracının dinamikasını nəzərdən keçirmək məqsədəuyğundur (Cədvəl II.2.).

Belə ki, 2010-cu ildə Azərbaycanın Avropa ölkələri ilə ümumi ticarət ticarət dövriyyəsinin həcmi 12.5 mlrd. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 1.1 mlrd. ABŞ dolları, ixracın həcmi isə 11.4 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu dövr ərzində Aİ ölkələri ilə xarici ticarət saldosu müsbət 10.3 mlrd. ABŞ dolları olmuşdur. 2005-2010-cu illəri əhatə edən son altı illik dövr ərzində Aİ ilə Azərbaycan arasında

ticarətin həcmində sürətli artım müşahidə edilmişdir. Belə ki, bu dövr ərzində orta illik artım ticarət dövriyyəsi üzrə 239.6%, ixrac üzrə 382.9% və idxal üzrə 103.1% təşkil etmişdir.

Cədvəl II.2.

**Azərbaycan Respublikasının xarici ticarətinin dinamikası
(mlrd. ABŞ dolları ilə)**

<i>İllər</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>
<i>İdxal</i>	2.6	3.5	4.2	5.3	5.7	7.2	6.1	6.6	9,8	9,7
<i>İxrac</i>	2.6	3.6	4.3	6.4	6.1	47.8	14.7	21.4-	26,5	23,9
<i>Dövriyyə</i>	5.2	7.1	8.5	11.7	11.8	55.0	20.8	28.0	36,3	33,6
<i>Balans</i>	-0.04	0.1	0.1	1.1	0,3	40.6	8.6	14.8	16.7	14,2

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi.

Təbii ki, Aİ iqtisadiyyatı ilə Azərbaycan iqtisadiyyatının həcmi müqayisə olunmayacaq dərəcədə fərqli olduğu üçün, Aİ-nin xarici ticarətində Azərbaycanın xüsusi çəkisi çox aşıdır.

Statistik hesablamalar göstərir ki, hazırkı göstəricilərə əsasən Azərbaycan Aİ-nin idxalında 33-cü, ixracında 60-cı və ümumi ticarət dövriyyəsində 39-cu yeri tutur. Bundan başqa, MDB ölkələrindən Aİ-yə edilən ixracın 5%-i və MDB ölkələrinin Aİ-dən idxalının 1,6%-i Azərbaycanın payına düşür.

Cədvəl II.3.

2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsində Avropa iqtisadi məkanı ölkələrinin xüsusi çəkisi

<i>Ölkənin adı</i>	<i>İxracda, %-lə</i>	<i>İdxalda, %-lə</i>	<i>Xarici ticarət dövriyyəsində, %-lə</i>
İtaliya	32.98	1.79	25.62
Fransa	8.69	2.06	7.13
İspaniya	0.84	0.29	0.71
Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı	0.03	4.59	1.11
Yunanıstan	1,19	0.18	0.96
Bolqarıstan	0.64	0.20	0.53
Almaniya	2.84	0.15	2.21
Niderland	0.60	0.70	0.63
Sloveniya	0.0	0.09	0.02
Rumıniya	0.44	0.35	0.42

Lüksemburq	0.0	0.15	0.04
Portuqaliya	1.05	0.01	0.81
Belçika	0.01	0.67	0,16
Avstriya	0.0	1.33	0.32
Polşa	0.03	0.39	0.11
İsveç	0.0	0.65	0.15
Latviya	0.02	0.10	0.04
Çexiya	0.0	0.57	0.14
Litva	0.01	0.40	0.10
Kipr	0.18	0.08	0.15
Slovakiya	0.0	0.27	0.07
Danimarka	0.0	0.20	0.05
Estoniya	0.0	0.10	0.03
Finlandiya	0.0	0.60	0.14
Macarıstan	0.0	0.22	0.05
İrlandiya	0.0	0.12	0.03
Xorvatiya	3.69	0.03	2.82
Aİ-27 üzrə cəmi	53.24	16.29	44.52
Lixtenşteyn	0.0	0.0	0.0
Norveç	0.01	0.15	0.04
İslandiya	0.0	0.0	0.0
Avropa iqtisadi məkanı üzrə cəmi	53.25	16.44	44.56

Azərbaycanla Aİ arasında idxal və ixracın əmtəə strukturunun təhlil edilməsi üçün Aİ-nin bütövlükdə idxal-ixracının əmtəə dövriyyəsinin nəzərdən keçirilməsi məqsəduyğundur. Aİ-nin idxalının əmtəə strukturunda əsas yeri maşın və nəqliyyat avadanlıqları (29.5%), mineral yanacaq, sürtkü yağlan və analoji məhsullar (25.4%), müxtəlif sənaye məmulatları (13.5%), kimya məhsulları,(9.2%) tutur. Maraqlıdır ki, Aİ-nin ixracında əsas hissəsini məhz adı çəkilən məhsullar təşkil edir. Belə ki, Şəkil 2.2-də olan məlumata əsasən Aİ-nin ixracında maşın və nəqliyyat avadanlıqları (42.5%), kimya məhsulları (17.5%), əsasən materialın növünə görə təsnifləşdirilən sənaye malları (12.7%), müxtəlif sənaye məmulatları (10.4%) üstünlük təşkil edir.

Aİ-nin ümumi idxal və ixracı üçün xarakterik olan mənzərə Aİ ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı ticarətin məzmununu şərtləndirir. Artıq qeyd etdiyimiz kimi, ki, dünya üzrə ticarətdə olduğu kimi, Azərbaycanın Avropaya ixracında (Avropanın Azərbaycandan idxalında) da yanacaq və mədənçixarma məhsulları,

Azərbaycanın Avropadan idxalında (Avropanın Azərbaycana ixracında) isə maşın və nəqliyyat avadanlıqları üstünlük təşkil edir.

Cədvəl II.4.

1994-2013-cü illərdə Azərbaycanın Aİ ölkələri ilə ticarət münasibətlərinin inkişaf dinamikası (mln. ABŞ dolları)

<i>İllər</i>	<i>Ümumi ticarət dövriyyəsi</i>	<i>0 cümlədən:</i>		
		<i>İxrac</i>	<i>İdxal</i>	<i>Saldo</i>
1994	153,3	85,5	67,8	17,7
2000	1280,9	1053,7	227,2	691,0
2010	11829,0	10158,0	1671,0	8487,0
2012	14202,5	11529,5	2673,0	8856,5
2013	15276,2	11513,4	3762,8	7750,6
1994-2013-cü illər ərzində artım.	99,6 dəfə	134,7 dəfə	55,5 dəfə	437,9 dəfə

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Aİ-nin ümumi idxalında 0,6%-lik paya malik olsa da, mineral yanacaq məhsulları üzrə idxalında 2,5%-lik paya malikdir. Aİ-nin yanacaq məhsulları üzrə idxalında Azərbaycan öz xüsusi çəkisinə görə 8-ci yerdə olan ölkədir. Bu faktlar iqtisadiyyatının ümumi həcminə görə kiçik ölkə hesab olunan Azərbaycanın Aİ-nin enerji məhsulları ilə təminatında mühüm rol oynamasını bir daha əyani şəkildə nümayiş etdirir.

Eyni zamanda, bu fakt hazırda Azərbaycanın Aİ tərəfindən tətbiq edilən güzəştli ticarət siyasətindən kifayət qədər bəhrələnmədiyini də göstərir. Belə ki, qeyri-neft sektoru məhsulları üzrə Azərbaycana verilən güzəştlərdən ən yaxşı halda 58,5% istifadə edilmişdir.

Qeyri-neft məhsulları ixracı üzrə Aİ-nin GSP sistemi çərçivəsində böyük güzəştlər əldə etmək hüququna malik olsaq da, hazırda bu güzəştlərdən istifadə səviyyəsinin xeyli aşağı olmasının bir sıra səbəbləri var. Şübhəsiz ki, Azərbaycan mallarının Avropa bazarlarına çıxışı yolunda ən böyük maneə standartlaşdırma sahəsindəki vəziyyətlə əlaqədardır. Yerli istehsalçılar Avropa bazarlarında bir çox sektorlar üzrə mövcud qaydalara lazımi səviyyədə əməl edə bilmirlər. Habelə, malın mənşəyinin müəyyən edilməsi, texnoloji tələblərə riayət olunması və tələb olunan

sənədlərin əldə edilməsindəki çətinliklər, eləcə də bunun üçün lazım olan xərclərin yüksək olması kimi problemlər də qeyd olunmalıdır.

Aparılan təhlillər göstərir ki, Azərbaycanın AİM-ə daxil olan ölkələr, o cümlədən Aİ ilə xarici ticarət əlaqələrində aşağıdakı problem və maneələr mövcuddur:

✓ Azərbaycan idxal məhsullarının sayına nisbətə xeyli az sayda məhsul ixrac edir. Ölkənin ixrac etdiyi mallar arasında əsas yeri xammal və enerji daşıyıcıları tutur. Bundan əlavə, ixrac edilən enerji məhsullarının çeşidi də məhduddur;

✓ Ölkə ixracında qeyri-neft, son və yüksək texnoloji məhsulların payı azdır;

✓ Azərbaycan məhsullarının rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına ehtiyac var;

✓ Satış kanallarının müəyyən edilməsinə yönəlmiş xarici bazarlarda marketing təhlili işinin təşkili təkmilləşdirilməlidir;

✓ Ölkədə istehsal oluna bilən maşın və avadanlıq, qara və əlvan metallurgiya sənayesi məhsulları, kimya və neft-kimya məhsulları və bəzi istehlak məhsullarının idxalının artması müşahidə olunur;

✓ Son illərdə Azərbaycanın ixracda (xüsusən neft və neft məhsulları üzrə) əsas tərəfdaşı olan İtaliyanın və Fransanın bazarlarına Azərbaycan mallarının çıxışı sahəsində advalor tarif ekvivalenti ilə ifadə olunmuş tarif proteksionizminin səviyyəsi (2008-ci il üçün) 66%-ə bərabərdir. Şübhəsiz ki, bu, xeyli yüksək göstəricidir (beynəlxalq ticarət təcrübəsində 50%-ə yaxın göstərici artıq çox yüksək hədd hesab olunur);

✓ Azərbaycan məhsullarının ixrac bazarlarında digər ölkələrin təchizatçıları tərəfindən kəskin və bəzi hallarda isə qeyri-sağlam rəqabətin olması;

✓ Azərbaycanın qeyri-neft ixracı Aİ-nin Ümumi Güzəştlər Sistemi çərçivəsində böyük güzəştlər əldə etmək hüququna malik olsa da, hazırda bu güzəştlərdən istifadə səviyyəsi xeyli aşağıdır (2009-cu ildə təqribən 58,5%);

✓ İstehsalçılar xarici bazarlarda, xüsusən də Qərb bazarlarında bir çox sektorlar üzrə mövcud qaydalara (məsələn, texniki standartlar, keyfiyyət, sağlamlıq və təhlükəsizlik məsələləri) lazımı səviyyədə əməl etmir və ya onların bu bazarlara

effektiv çıxış imkanları yoxdur. Xüsusilə, standartlaşdırma sahəsindəki vəziyyət Azərbaycan mallarının Avropa bazarlarına çıxışı yolunda böyük maneədir.

Beləliklə, belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanın Aİ ilə ticarət əlaqələrinin yuxarıda göstərilən problemlərin həlli nəzərdə tutulmaqla təkmilləşdirilməsi bu istiqamətdə potensial imkanların daha çox və səmərəli reallaşdırılmasına, eləcə də bu vaxta qədər əldə olunmuş uğurların artırılmasına səbəb olardı.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanın Avropa ilə ticarət əlaqələrinin əsasında enerji sektorunun dayanması ölkəmizin Avropa ölkələri ilə birgə uğurla reallaşdırdığı enerji layihələri ilə bağlıdır. 1994-cü ildə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” ilə Azərbaycanın Avropa ölkələri, eləcə də dünyanın digər aparıcı ölkələri ilə enerji sektorunda uğurlu əməkdaşlığının əsası qoyulmuşdur.

Azərbaycanın neft sənayesi tarixində ən böyük hadisə kimi qiymətləndirilən və mühüm siyasi və iqtisadi əhəmiyyətə malik olan “Əsrin müqaviləsi” Xəzər dənizinin Azərbaycana məxsus sektorunda yerləşən “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” (AÇG) yataqlarının işlənməsi üzrə imzalanmışdır, Bu müqavilə çərçivəsində Böyük Britaniya və Norveçlə bərabər, ABŞ, Yaponiya, Rusiya Səudiyyə Ərəbistanı və Türkiyə dövlətlərinin tanınmış şirkətlərinin Azərbaycanın neft sənayesinə iri həcmli investisiya qoymağa razılıq vermələri digər yataqların işlənməsi problemini də həll etmişdir. Belə ki, bu müqavilə sonradan 19 ölkəni təmsil edən 41 neft şirkəti ilə daha 26 sazişin imzalanmasına yol açmışdır,

“Əsrin müqaviləsi”ndə Böyük Britaniyanın BP şirkəti 34,14% paya malik olmaqla layihənin operatoru kimi çıxış edir, Norveçin Statoil şirkəti isə bu layihədə 8,56% paya malikdir. Beləliklə, Avropa ölkələri Azərbaycanın neft yataqlarının işlənilməsi üzrə ən böyük enerji layihəsinin əsas iştirakçılarıdır.

Hazırda AÇG yatağı üzrə illik neft hasilatı 40 milyon tondan artıqdır və bu vaxta qədər bu yataq üzrə 200 milyon ton neft dünya bazarına çıxarılmışdır, AÇG-nin işlənməsinə çəkilən xərcləri və xarici neft şirkətlərinin payını çıxdıqdan sonra Azərbaycanın qazancı natural ifadədə 85 milyon ton “qara qızıl” olmuşdur.

Layihənin operatoru BP-nin hesablamalarına görə, müqavilə müddətinin tam başa çatdığı dövrə qədər (12 dekabr 2029-cu il) AÇG-dən daha 730 milyon ton neft hasil etmək mümkündür. ARDNŞ-ın geoloqlarının hesablamalarına görə isə, AÇG-dən çıxanla biləcək neft ehtiyatlarının həcmi 923 milyon ton təşkil edir.

Beləliklə, ölkəmiz 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdiyi dövrdən etibarən, Aİ ilə əməkdaşlığı genişləndirmək və dərinləşdirməklə AİM-ə səmərəli inteqrasiyanı özünün xarici iqtisadi siyasətinin strateji istiqamətlərindən biri kimi müəyyən etmişdir. Azərbaycanın Avropaya iqtisadi inteqrasiya maraqları ölkənin malik olduğu geosiyasi və geoiqtisadi mövqeyi, tarixi ənənələr və sosial- iqtisadi inkişaf xüsusiyyətləri kimi amillərlə şərtlənir.

Azərbaycanın Aİ ilə əməkdaşlığının genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsinin, o cümlədən AİM-ə inteqrasiyanın gücləndirilməsinin əsas istiqamətləri kimi aşağıdakı istiqamətlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

- artan templə Avropa dəyərlərinə yaxınlaşma;
- sosial-iqtisadi islahatının sürətləndirilməsi;
- enerji, mobillik və təhlükəsizlik sahəsindəki siyasətin koordinasiyasının gücləndirilməsi;
- Aİ ilə əmtəə və xidmətlərlə ticarət sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi, o cümlədən ÜTT-yə üzvolma prosesinin sürətləndirilməsi;
- TRACECA proqramı və Böyük İpək Yolunun bərpası layihəsi çərçivəsində nəzərdə tutulan tədbirlər də daxil olmaqla, nəqliyyat infrastrukturunun inkişafının sürətləndirilməsi;
- istehsal kooperasiyası, kapital qoyuluşlarının stimullaşdırılması və müdafiəsi, kənd təsərrüfatı, dağ-mədən və hasilat sənayesi, elmi-texniki əməkdaşlıq, maliyyə xidmətləri, müəssisələrin yenidən qurulması və özəlləşdirilməsi, kiçik və orta müəssisələrin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılması, turizm, gömrük, energetika, ətraf mühit, regional inkişaf, telekommunikasiya, istehlakçı hüquqlarının müdafiəsi, statistika və s. bu kimi konkret istiqamətlər üzrə FP-də və Milli İndikativ Proqramda nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsi və s.

III FƏSİL

AVROPA İTTİFAQI İLƏ AZƏRBAYCAN İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİNİN PERSPEKTİVLƏRİ

III.1. Avropa İttifaqına üzv olma istiqamətində Azərbaycanın potensial imkanları

Aİ və ona üzv olan ölkələr Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini 1991-ci ildə tanımış və bu zamandan etibarən Aİ ilə Azərbaycan arasında müstəqil əlaqələrin qurulmasının təməli qoyulmuşdur.

Məlum olduğu kimi, Aİ tərəfindən MDB ölkələri, o cümlədən də Azərbaycanla əməkdaşlığın ilkin mərhələsində əsas əməkdaşlıq institutu kimi TACIS proqramı çıxış edirdi. Bu proqram çərçivəsində əməkdaşlığa bağlı keçmiş SSRİ-nin 12 respublikasının hökumətləri, o cümlədən Azərbaycan Hökuməti ilə Avropa Birliyi Komissiyası arasında 1992-ci il fevral ayında Moskva şəhərində razılaşma əldə edilmişdi. Bu razılaşmaya uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 22 oktyabr tarixində H 576 nömrəli qərar ilə Avropa Birliyinin Azərbaycana Beynəlxalq Texniki Yardımını üzrə Koordinasiya Bürosu yaradılmışdı.

Koordinasiya Bürosuna aşağıdakı vəzifə və funksiyaları yerinə yetirilməsi həvalə olunmuşdu:

✓ respublikanın iqtisadi inkişaf ehtiyaclarının, o cümlədən Aİ tərəfindən maliyyələşdirilə bilən tələbatını təhlili, yardım göstəriləcək üstün inkişaf sahə və bölmələrinin aşkara çıxarılmasına kömək etmək;

✓ respublikada texniki və maliyyə yardımının potensial alıcılarına yardım proqramının şərt və məqsədləri haqqında məlumat vermək;

✓ proqram üzrə təklifləri və maliyyələşdirmə sifarişlərini qiymətləndirmək;

✓ TACIS layihəsi çərçivəsində milli və regional proqramlar üzrə texniki yardım layihələrinin təhlilini və müsabiqə yolu ilə seçilməsini təşkil etmək;

✓ Aİ yardım proqramları layihələrini həyata keçirməyə cəlb olunmuş mərkəzi və regional dövlət idarəetmə orqanları, mülkiyyət formasından və idarə tabeliyindən asılı olmayaraq birliklər, müəssisələr və sair təşkilatlar tərəfindən dövlət mənafeyinin qorunmasını təmin etmək;

✓ kontraktların yerinə yetirilməsinə və layihələrin həyata keçirilməsinə nəzarəti təmin etmək, yardımın səmərəliliyinin təsnifatını aparmaq və layihələri qiymətləndirmək;

✓ Azərbaycan Respublikası Hökumətini Aİ yardımı ilə bağlı bütün məsələlər üzrə dəqiq və dürüst məlumatla etibarlı və operativ surətdə təmin etmək;

✓ MDB ölkələrinin analoji təşkilatları ilə Xarici İşlər Nazirliyi vasitəsilə qarşılıqlı fəaliyyəti təmin etmək və zəruri əlaqələndirmə işi aparmaq.

Koordinasiya Bürosu 2010-cu ilin fevral ayına qədər fəaliyyət göstərmiş və Nazirlər Kabineti tərəfindən qəbul edilmiş müvafiq qərarla ləğv edilmişdir. Ölkənin Aİ ilə əməkdaşlığının yeni keyfiyyət mərhələsinə uyğun olaraq, Büronun bütün funksiyaları İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə həvalə edilmişdir.

Aİ ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın başqa bir hüquqi mexanizmi olaraq, Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Avropa Komissiyası arasında 1994-cü ilin fevral ayında “Maliyyələşdirmə haqqında Memorandum” və “Maliyyələşdirmə haqqında Memoranduma tətbiq edilən ümumi qaydalar” imzalanmışdır. Əməkdaşlığın daha bir institusional mexanizmi kimi, ölkə parlamentinin 16 may 1995-ci il tarixli 1042 nömrəli qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı yanında (Brüssel şəhərində) nümayəndəliyi təsis edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası ilə Aİ arasında münasibətlərin sonrakı mərhələsində əməkdaşlığın hüquqi-institusional əsası Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi (TƏS) ilə daha da təkmilləşdirilmişdir, Bu sənəd 22 aprel 1996-cı ildə Lüksemburq şəhərində imzalanmış və onu imzalamış bütün dövlətlər tərəfindən ratifikasiya edildikdən sonra 1 iyul 1999-cu il tarixində qüvvəyə minmişdir.

TƏS əməkdaşlığı möhkəmləndirmək üçün müvafiq mexanizmlər təmin etməklə, Azərbaycanla Aİ arasında münasibətlərə yeni təkan vermişdir. Bu saziş siyasi dialoq, insan hüquqları, ticarət, investisiya, iqtisadi, qanunverici, mədəni və digər əməkdaşlıq sahələrində genişmiqyaslı əməkdaşlığı nəzərdə tutur. Onun əsas məqsədlərindən birini Azərbaycan qanunvericiliyinin Aİ qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması təşkil edir. Azərbaycan Respublikası ilə Aİ arasında imzalanmış

TƏS 12 fəsil, 105 maddə və 5 əlavədən ibarətdir. TƏS-in “Əmtəələrle ticarət” adlanan 3-cü fəslində 11 maddə, “işgüzar mühit və investisiya qoyuluşu” adlanan 4-cü fəslində 23 maddə, “İqtisadi əməkdaşlıq” adlanan 6-cı fəslində 28 maddə üzrə tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Bundan başqa, “Qanunvericilik sahəsində əməkdaşlıq” adlandırılan 5-ci fəsildə də yalnız iqtisadi sahələr nəzərdə tutulub. Həmçinin “Qeyri-qanuni fəaliyyətlər və qanunsuz miqarasiyaya qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlıq” adlı 8-ci fəsildə cinayət yolu ilə vəsaitlərin əldə edilməsi, leqallaşdırılması və qanunsuz miqrasiya ilə bağlı tədbirlərin nəzərdə tutulduğu 4 maddə var. Beləliklə, TƏS-də nəzərdə tutulan əməkdaşlıq istiqamətlərinin 60%- indən çox hissəsi iqtisadi, maliyyə və ticarət sahələrini əhatə edir.

Hər il yenilənmə şərti ilə 10 illik müddət üçün razılaşdırılaraq hazırlanmış bu Sazişə əsasən tərəfdaşlığın məqsədləri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- ✓ tərəflər arasında siyasi dialoqun inkişafı və bunun üçün müvafiq çərçivənin yaradılması;
- ✓ demokratiyanın möhkəmləndirilməsi və bazar iqtisadiyyatına keçidin başa çatdırılmasına yardım göstərilməsi;
- ✓ davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq məqsədilə tərəflər arasında ticarətin və sərmayə qoyuluşunun inkişaf etdirilməsi;
- ✓ qanunvericilik, maliyyə, vətəndaşlıq, elm, texnologiya və mədəniyyət sahələrində əməkdaşlığın əsaslarının qurulması.

Saziş Azərbaycan ilə Aİ arasında əməkdaşlığın aşağıdakı əsas müddəalarını müəyyən edir:

- ✓ Aİ və Azərbaycan arasında nazirlər, parlamentarilər və dövlət məmurları səviyyəsində hər il görüşlərin keçirilməsi;
- ✓ Azərbaycana sərmayələr gətirən Aİ şirkətlərinə Azərbaycan və ya hər hansı üçüncü dövlətin şirkətinə yaradılan əlverişli şəraitlərin şamil edilməsi;
- ✓ Azərbaycan və Aİ arasında ticarət kvotalarının aradan qaldırılması və sərhədlərdə ən əlverişli şəraitlərin təmin edilməsi;
- ✓ Aİ və Azərbaycan işçilərinin bərabər əmək şərtlərindən istifadə etməsi;

- ✓ maliyyə vəsaitlərinin sərbəst hərəkəti;
- ✓ intellektual, sənaye və kommertiya mülkiyyəti hüquqlarının qorunması.

İcra və monitoring məqsədilə TƏS çərçivəsində bir sıra qurumlar yaradılmışdır. TƏS-ə əsasən, Azərbaycan Respublikası ilə Aİ arasında ikitərəfli mütəmadi dialoqun aparılması məqsədilə Əməkdaşlıq Şurası, Əməkdaşlıq Komitəsi, Parlamentlərarası Əməkdaşlıq Komitəsi, Ticarət, iqtisadiyyat və əlaqədar hüquqi məsələlər üzrə Alt-komitə və Enerji, nəqliyyat və ətraf mühit məsələləri üzrə Ait-komitə kimi strukturlar yaradılmışdır. Əməkdaşlıq Şurası əməkdaşlığın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir, Əməkdaşlıq Komitəsi isə Şuraya tövsiyələr verməklə yardım edir. Ticarət, iqtisadi və əlaqədar hüquqi məsələlər, həmçinin Enerji, nəqliyyat və ətraf mühit məsələləri üzrə Alt-komitələr Əməkdaşlıq Komitəsinin nəzdində fəaliyyət göstərir.

Eyni zamanda, TƏS-dən irəli gələn vəzifələri yerinə yetirmək, Aİ ilə əlaqələri daha da genişləndirmək və dərinləşdirmək, bu sahədə müvafiq dövlət orqanlarının fəaliyyətini əlaqələndirmək və dərinləşdirmək, Aİ tərəfindən təqdim edilən layihələrin operativ surətdə öyrənilməsini təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 noyabr 1999-cu il tarixli 272 nömrəli Sərəncamı əsasında Aİ ilə tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq üzrə Dövlət Komissiyası yaradılmışdır. Aİ tərəfindən AQS-nin tətbiqi nəticəsində Azərbaycanın Avropaya inteqrasiyasının keyfiyyətə yeni mərhələyə keçməsi ilə əlaqədar, əməkdaşlığın yeni instutsional mexanizmləri də tətbiq olunmağa başlamışdır. Belə ki, Azərbaycanın AQS-yə daxil edilməsi və Azərbaycan üzrə FP-nin işlənilib hazırlanmasına dair Aİ Şurası tərəfindən müsbət qərarın qəbul edilməsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 1 iyun tarixli 834 nömrəli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Avropaya inteqrasiyası üzrə Dövlət Komissiyası yaradılmış və 1999-cu ildə yaradılmış Avropa İttifaqı ilə tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq üzrə Dövlət Komissiya ləğv edilmişdir. Yeni Dövlət Komissiyasının yaradılmasında əsas məqsəd Azərbaycanın Aİ ilə əlaqələrinin daha da gücləndirilməsi, Aİ-nin Azərbaycan üzrə

FP-nin hazırlanması və həyata keçirilməsi üzrə səmərəli və əlaqələndirilmiş işin təmin edilməsi olmuşdur.

AQS-nin əsas mexanizmi olan və ikitərəfli qaydada razılaşdırılan FP Cənubi Qafqaz ölkələri ilə, o cümlədən də Azərbaycanla 2006-cı ildə razılaşdırılmışdır. FP qısa və orta müddətdə həyata keçiriləcək iqtisadi və siyasi islahatların siyahısını və bu istiqamətdə konkret addımların atılmasını müəyyən edir. Azərbaycan Respublikası-Aİ Fəaliyyət Planı 14 noyabr 2006-cı ilin tarixində Brüsseldə keçirilən Azərbaycan-Aİ Əməkdaşlıq Şurasının iclası zamanı qəbul edilmişdir. Beləliklə, daha əvvəl TƏS ilə tənzimlənən Azərbaycan-Aİ münasibətlərinin gələcək inkişaf istiqamətləri AQS çərçivəsində FP ilə müəyyən olunmuşdur.

AQS çərçivəsində hazırlanmış FP digər məsələlərlə yanaşı, Azərbaycan qanunvericiliyinin tədricən Avropa qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması vasitəsilə Aİ ilə ticarət-iqtisadi inteqrasiyaya yardım göstərir. Öz növbəsində, FP-nin həyata keçirilməsi Aİ ilə geniş və hərtərəfli azad ticarət sazişinin yaradılması üzrə danışıqlar üçün Azərbaycanın hazırlıq səviyyəsinin artırılması imkanı yaradır.

Artıq qeyd olunduğu kimi, Aİ tərəfindən 2009-cu ilin may ayında Azərbaycan da daxil olmaqla 6 MDB ölkəsinə münasibətdə AQS əsasında yeni Şərq Tərəfdaşlığı (ŞT) təşəbbüsü başlanılmışdır. 2009-cu ilin 7 may tarixində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Praqada keçirilən ŞT Sammitində iştirak etmiş və həmin tədbir zamanı birgə Bəyannamə qəbul olunmuşdur. Bununla da, Azərbaycanın AQS çərçivəsində Aİ ilə əməkdaşlığı ŞT təşəbbüsü əsasında həyata keçirilməyə başlamışdır. Bu təşəbbüs çərçivəsində əvvəlki kimi ikitərəfli formatda olan TƏS əvəzinə yeni Assosiasiya Sazişlərinin imzalanması, tərəfdaş ölkənin ÜTT-yə üzv olduğu təqdirdə onunla dərin və hərtərəfli azad ticarət zonasının yaradılması, həmçinin vizaların tədricən liberallaşdırılması, enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi məqsədilə daha dərin əməkdaşlığın həyata keçirilməsi planlaşdırılır.

Beləliklə, bu nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan AİM-ə inteqrasiya prosesinin gücləndirilməsi məsələsinə ehtiyatlı yanaşmalı və hər bir addım atarkən həmin anda inteqrasiyanın səviyyəsi ilə ölkənin hazırlıq səviyyəsi arasında uyğunluğu

nəzərə alınmalıdır. Başqa sözlə, hər bir mərhələdə ölkənin üzləşə biləcəyi problemlər və yaranan yeni imkanlar ciddi şəkildə təhlil olunmalı və nəzərə alınmalıdır.

Göründüyü kimi, orta müddətli perspektivdə Aİ-yə üzvlük real hesab edilməsə də, Azərbaycanın AİM-ə inteqrasiyası (İslandiya, Norveç və Lixtenşeyn kimi) realdır və bunun üçün ciddi əsaslar vardır. Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, Aİ-yə üzvlük məsələsində Azərbaycanda güclü sosial dəstək də vardır və yaxın gələcəkdə Azərbaycanın strateji tərəfdaşı olan Türkiyənin Aİ-yə üzv olması Azərbaycanın da Avropaya inteqrasiya prosesinin əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirilməsinə səbəb ola bilər.

Bütün bu qeyd olunanlardan çıxış edərək, Azərbaycanın milli maraqları kontekstində AİM-ə inteqrasiyanın vəd etdiyi inkişaf perspektivlərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək mümkündür:

✓ Aİ-nin daxili bazarında pay sahibi olmaqla yanaşı, Azərbaycanın İttifaqın ayrı-ayrı layihə və proqramlarında daha yaxından iştirak etmə imkanı və beləliklə də, sıx əməkdaşlıqdan inteqrasiyanın növbəti səviyyəsinə doğru irəliləmə perspektivi;

✓ ticari və iqtisadi əlaqələrin dərinləşdirilməsi, iqtisadi qanunvericiliklərin yaxınlaşdırılması, iqtisadiyyatların qarşılıqlı olaraq açılması, sərmayə qoyuluşu və inkişafın sürətləndirilməsinə dəstək olan ticarətdəki qeyri-tarif məhdudiyyətlərinin davamlı olaraq azaldılması imkanı;

✓ AQS çərçivəsində imzalanan sənədlərlə müəyyən edilən, FP-də və digər razılaşdırılmış sənədlərdə yer alan istiqamətlər üzrə məqsədlərə nail olmaq üçün İttifaq tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişafına dəstək ola biləcək maliyyə dəstəyinin miqdarını artırılması;

✓ hər iki tərəfin maraqlarına təsir edən təhlükəsizlik məsələləri üzrə siyasi dialoq və məsləhətləşmələr üçün mexanizmlərin daha da inkişafı vasitəsilə əməkdaşlığın əhatə dairəsinin və intensivliyinin artırılması;

✓ Azərbaycanın Aİ üçün əhəmiyyətinin artması fonunda Aİ-nin malik olduğu vasitələrdən maksimum şəkildə istifadə etməklə, ATƏT ilə məsləhətləşmələr

çərçivəsində İttifaqın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində dəstəyinin artırılmasına nail olunması;

✓ mədəniyyət, təhsil, ətraf mühit, elm və texnika sahələrində AI proqramlarının sayının artırılması və həmin proqramlarda iştirak imkanlarının genişləndirilməsi.

✓ Azərbaycanın AİM-ə inteqrasiyasının gözlənilən konkret müsbət nəticələrinə isə aşağıdakıları aid etmək olar:

✓ beynəlxalq aləmdə ölkənin bazar iqtisadiyyatlı ölkə kimi tanınması;

✓ Azərbaycan məhsullarının Avropa bazarlarına daxil olması üçün əlverişli şəraitin yaranması;

✓ ölkəmizin beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə iştirakının genişlənməsi və milli mənafehlərin maksimum təmin olunması;

✓ AI ölkələrində istehsal olunmuş yüksək keyfiyyətli məhsulların asanlıqla əldə olunması;

✓ Azərbaycan ixracatçı və idxalatçıların vahid Avropa məkanından istifadə etmək imkanına malik olması;

✓ ölkənin Avropa istehsal kooperasiyasına qoşulması imkanlarının artması;

✓ AI ölkələri tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəlmiş investisiyaların həcmünün artması;

✓ AI ölkələrindən müasir istehsal və idarəetmə texnologiyalarının və “nou-hau”-nın idxalının genişlənməsi;

✓ daxili bazarda rəqabət mübarizəsinin güclənməsi nəticəsində milli istehsalın rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəlməsi və s.

Eyni zamanda, əvvəlki bölmələrdə verilən nəzəri müddəaları, analitik təhlillərin nəticələrini və hazırda Aİ-yə üzv olmuş və ya onunla sıx inteqrasiya proseslərinə cəlb olunmuş keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin üzləşdiyi problemləri nəzərə alaraq, bu qənaətə gəlmək olar ki, lazımi hazırlıq səviyyəsinə çatmadan AİM-ə sıx inteqrasiyanın aşağıdakı kimi bir sıra mənfi nəticələri də ola bilər:

✓ üzv ölkələrdə istehsal olunmuş yüksək keyfiyyətli məhsulların asanlıqla ölkə bazarına daxil olması və milli bazarın dövlət tərəfindən qorunması imkanlarının azalması;

✓ Aİ-nin əmtəə istehsalçılarının ekspansiyasının kəskin güclənməsi nəticəsində milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti zəif olan bir çox sahələrinin inkişaf perspektivlərini itirməsi təhlükəsi;

✓ psixoloji baxımdan istehlakçıların tələblərinin idxal olunan Avropa məhsullarına yönələcəyini nəzərə alsaq, yerli istehsal məhsullarına olan tələbin kəskin azalması təhlükəsi;

✓ Aİ-nin yüksək inkişaf etmiş şirkətləri ilə rəqabət mübarizəsi nəticəsində ölkənin xidmət sektoruna (xüsusilə bank işi və sığorta sahəsinə) kəskin zərbə dəyməsi və bu sahələrin inhisara alınması təhlükəsi;

✓ daxili bazarda rəqabətin güclənməsi ilə əlaqədar olaraq, sosial və investisiya xərclərinin artması nəticəsində ölkənin investisiya imkanlarının azalması və işsizlik probleminin kəskinləşməsi;

✓ tədiyyə balansı və büdcə problemlərinin kəskinləşməsi ehtimalı və s.

III.2. Avropa İttifaqının qonşuluq siyasətinin və Azərbaycanın iqtisadi inkişafının perspektivləri

Son illər Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə mövqeyinin daha da möhkəmlənməsi, ən nüfuzlu təşkilatlarda layiqincə təmsil olunması, siyasi sahədə böyük nailiyyətlərin qazanılması, o cümlədən siyasi gündəliyimizdə başlıca məsələ olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, bir sıra ölkələrdə Xocalı soyqırımının tanınması və digər uğurlarla zəngin olmuşdur.

Bununla yanaşı, dünyada böhran proseslərinin hələ də davam etməsi, hətta qabaqcıl ölkələrin ciddi maliyyə problemləri ilə üzləşməsi fonunda Azərbaycanın davamlı iqtisadi inkişafı, quruculuq işlərinin geniş vüsət alması, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsi, ölkəmizin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının sürətlənməsi son illərin nailiyyətlərini səciyələndirən əsas amillərdəndir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, “Regionun siyasi, iqtisadi və mədəni mərkəzinə çevrilən, dinamik və hərtərəfli inkişaf edən Azərbaycanın iqtisadi qüdrəti və fəal xarici siyasəti beynəlxalq aləmə daha sıx inteqrasiyanı, ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələrin möhkəmlənməsini təmin etmişdir”.

Sözsüz ki, bu uğurlara Prezident İlham Əliyevin ümummilli lider Heydər Əliyevin inkişaf strategiyasına əsaslanan düşünülmüş və uzaqgörən siyasəti nəticəsində nail olmaq mümkün olmuşdur. Ölkəmiz son 10 ildə, yəni, tarix baxımından qısa müddət ərzində sıçrayışlı iqtisadi inkişafa nail olmuş, bütün sahələrdə köklü islahatlar apararaq mərkəzləşdirilmiş planlı sistemdən bazar iqtisadiyyatına keçidi başa çatdırmış, böyük transmilli layihələrin təşəbbüskarı və aparıcı iştirakçısı olmuş, kosmosa peyk çıxaran dövlətlər sırasına qoşulmuş, yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

Bu gün ölkəmiz cənab Prezidentin qeyd etdiyi kimi, “...bu, mürəkkəb regionda bir sabitlik adasıdır və təbii ki, bu da davamlı iqtisadi inkişafın başlıca amillərindən biridir”.

Aparılan düşünülmüş və uzaqgörən, məqsədli dövlət proqramları vasitəsilə konkret hədəflərə yönələn siyasət nəticəsində son 10 il ərzində ÜDM 3,2 dəfə, qeyri-neft sektoru 2,6 dəfə, investisiyalar 6,5 dəfə, dövlət büdcəsinin gəlirləri 16 dəfə, xarici ticarət dövriyyəsi 6,6 dəfə artmışdır. Bu dövr ərzində əhalinin gəlirləri 6,5 dəfə, orta aylıq əməkhaqqı 5,5 dəfə artmış, yoxsulluq səviyyəsi 8,4 dəfə azalaraq 5,3 faiz təşkil etmiş, 1,2 milyondan çox iş yeri açılmış, işsizlik səviyyəsi 5 faiz təşkil etmişdir. Yaradılmış əlverişli biznes və investisiya mühiti nəticəsində indiyədək ölkə iqtisadiyyatına 180 milyard dollara yaxın investisiya qoyulmuşdur ki, bunun da yarısı xarici investisiyalardır. Adambaşına düşən xarici investisiyaların göstəricilərinə görə Azərbaycan MDB ölkələri arasında qabaqcıl yerlərdən birini tutur.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hətta inkişaf etmiş ölkələrin ciddi maliyyə və sosial problemlərlə qarşılaşmasına baxmayaraq, Azərbaycanda davamlı iqtisadi inkişaf müşahidə edilir, xarici borcun ÜDM-ə nisbəti 8,3 faiz, büdcə kəsirinin ÜDM-ə nisbəti 0,3 faiz, valyuta ehtiyatları isə ÜDM-in 70 faizini təşkil edir.

Bu gün Cənubi Qafqaz iqtisadiyyatının 75 faizi Azərbaycanın payına düşür. Dünyada etibarlı tərəfdaş kimi tanınan və beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərini tam şəkildə və vaxtında yerinə yetirən Azərbaycanın təşəbbüskarı olduğu transmilli layihələr Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Cənubi Qafqaz qaz kəməri vasitəsilə Xəzər dənizinin enerji resursları region ölkələrinə və Avropaya nəql edilir. Transanadolu və Transadriatik qaz kəmərləri isə enerji əməkdaşlığımızı genişləndirərək Azərbaycanı Avropanın böyük təbii qaz təchizatçılarından birinə çevirəcəkdir.

Bununla yanaşı, tranzit imkanlarının reallaşması üçün böyük layihələr həyata keçirilməkdədir. Bu istiqamətdə Beynəlxalq Dəniz Limanının və gəmiqayırma zavodunun tikintisi, TRASECA və Şimal-Cənub dəhlizləri çərçivəsində magistral yolların yenidən qurulması, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsinin həyata keçirilməsi, son 10 il ərzində 6 beynəlxalq hava limanının istifadəyə verilməsi Azərbaycanı Avrasiya nəqliyyat dəhlizlərinin əhəmiyyətli halqasına çevirir.

Qazanılmış sosial-iqtisadi nailiyyətlər, nüfuzlu beynəlxalq hesabatlarda da öz əksini tapmışdır. Fitch, Standard and Poors və Moodys reyting agentlikləri son illərdə ölkəmizin suveren reytingini davamlı olaraq artırır. “Dünya rəqabət qabiliyyətliliyi 2013-2014” hesabatında Azərbaycan artıq 5 ildir ki, MDB ölkələri arasında birincidir. Hesabatda “inflyasiya” göstəricisi üzrə ölkəmiz dünyada 1-ci, “Makroiqtisadi mühit” üzrə 8-ci, “ümumi milli yığımın ÜDM-ə nisbəti”nə görə 10-cu yerdə olmuş, BMT-nin İnsan İnkişafı İndeksi hesabatına əsasən yüksək insan inkişafı qrupunda qərarlaşmışdır.

Təbii ki, Azərbaycan əldə etdiyi nailiyyətlərlə kifayətlənmir. Bu gün qarşımızda duran başlıca hədəflərdən biri iqtisadiyyatın şaxələnməsinin genişləndirilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsidir.

Bu çərçivədə əsas vəzifələrdən biri ölkənin sənaye potensialının güclənməsi, qeyri-neft sənayesinin inkişafı, mövcud imkanlardan səmərəli istifadə olunmasıdır. 2014-cü il cənab Prezident tərəfindən “Sənaye ili” elan edilmiş, bununla bağlı müvafiq tədbirlər planı təsdiq edilmişdir. Hazırda tədbirlər planına uyğun olaraq, “Azərbaycan Polad İstehsalı Kompleksi”nin qurulması, Sumqayıt Kimya Sənaye, Balaxanı sənaye, yüksək texnologiyalar parklarının təşkili, sənaye məhəllələrinin yaradılması istiqamətində ardıcıl işlər görülür. Bu işlərdə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, təcrübə mübadiləsinin aparılması məqsədilə 2014-cü ilin noyabrında BMT-nin Sənayenin İnkişafı Təşkilatı (UNIDO) ilə birlikdə sənayenin inkişafına dair beynəlxalq konfransın keçirilməsi planlaşdırılır.

Eyni zamanda, kənd təsərrüfatının, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının, alternativ və bərpa olunan enerji sahələrinin, turizmin və digərlərinin inkişafı ilə bağlı tədbirlər görülür, çoxsaylı layihələr həyata keçirilir. Bununla yanaşı, regionların, habelə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı dövlət proqramları çərçivəsində əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə kompleks tədbirlər görülür.

Ölkəmizin gələcək inkişafının davamlılığının təmin edilməsi üçün təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında çox iddialı,

eyni zamanda, real hədəflər müəyyənləşdirilmişdir. Belə ki, 2020-ci il üçün neft amilindən asılılıq minimuma endiriləcək, qeyri-neft sektorunun inkişafı hesabına ÜDM 2 dəfə artacaqdır.

Bu hədəflərə nail olunması, ölkəmizin qüdrətinin daha da artmasını, beynəlxalq müstəvidə mövqeyinin möhkəmlənməsini və əhalinin rifahının daha da yaxşılaşmasını təmin edəcəkdir.

Qeyd olunan vəzifələrin yerinə yetirilməsində xarici iqtisadi əlaqələrin rolu çox əhəmiyyətlidir. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikasının diplomatik xidmət orqanları rəhbərlərinin bu günlərdə keçirilmiş beşinci müşavirəsində Prezident İlham Əliyev bildirmişdir ki, “Xarici siyasətimiz daxili siyasətimizin davamıdır. Bu gün Azərbaycanın xarici siyasəti prinsiplilliyi və müstəqilliyi ilə seçilir. Bunun əsas səbəbi, əlbəttə ki, güclü siyasi iradənin mövcudluğudur. ...Eyni zamanda, ölkəmizin uğurlu inkişafı və son illərdə iqtisadi müstəqilliyimizin tam şəkildə təmin olunması bizə imkan verir ki, xarici arenada da öz sözumüzü deyək, öz maraqlarımızı müdafiə edək”.

Azərbaycanın Aİ ilə əməkdaşlığının mühüm bir vasitəsi kimi, Aİ üzvü olan ölkələrlə ikitərəfli formatda da əməkdaşlıq edilir.

Cədvəl III.1-dən göründüyü kimi, Azərbaycanla Aİ üzvü olan Avropa ölkələri arasında ikitərəfli əməkdaşlığa dair 400-ə yaxın razılaşma imzalanmışdır ki, onların da əksəriyyəti sosial-iqtisadi məsələləri əhatə edir.

Məlum olduğu kimi, Aİ üçün Avropaya inteqrasiyanın başlıca şərtlərindən biri kimi demokratiyanın və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı çıxış edir. Buna uyğun olaraq, AQS-nin prioritetlərindən biri də vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının inkişafı, Avropaya inteqrasiya prosesinin sürətləndirilməsi və səmərəliyinin təmin olunmasında bu təşkilatların rolunun artırılmasıdır. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq, 2006-cı ilin fevral ayında Azərbaycanda fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının təşəbbüsü ilə Azərbaycanın Avrointeqrasiyası üzrə Milli İctimai Komitə (AAMİK) yaradılmışdır.

Azərbaycanla Aİ üzvü olan ölkələr arasında müqavilə, saziş, memorandum və digər razılaşmalar

<i>Ölkə</i>	<i>Bütün razılaşmalann sayı</i>	<i>Sosial-iqtisadi sahəbr üzrə razılaşmalann sayı</i>
Almaniya	48	34
Avstriya	29	21
Çexiya	6	5
İtaliya	27	13
Belçika	7	5
Bolqarıstan	33	23
Britaniya	21	12
Danimarka	1	1
Estoniya	6	3
Finlandiya	3	2
Fransa	32	17
Xatviya	21	14
Lüksemburq	3	2
Litva	22	12
Macarıstan	12	9
Niderland	7	5
Polşa	23	12
Ruminiya	43	25
Slovekiya	4	1
Sloveniya	2	1
Yunanıstan	10	8

Beləliklə, apanlan təhlillər göstərir ki, hazırda Azərbaycanın Aİ ilə əməkdaşlığı sahəsində əhatəli hüquqi və instutsional baza formalaşdırılmışdır. Davamlı şəkildə inkişaf edən bu baza müxtəlif istiqamətlərdə əməkdaşlığın genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi üçün əlverişli şərait yaradır. Bununla yanaşı, təhlil göstərir ki, bu baza Avropa iqtisadi məkanına tam inteqrasiya üçün yetərli deyildir. Eyni zamanda, milli qanunvericiliyin Aİ tələblərinə uyğunlaşdırılması işinin daha da sürətləndirilməsi, qəbul olunmuş qərarların icrası prosesinin monitorinqinin təkmilləşdirilməsi və instutsional qurumlar arasında koordinasiyanın daha da gücləndirilməsinə ehtiyac vardır.

AQS çərçivəsində standartlar, texniki tənzimləmələr və uyğunluğu qiymətləndirmə proseduralarının Aİ-nin tələblərinə uyğunlaşdırılması istiqamətində müvafiq işlər görülür. AQS çərçivəsində razılaşdırılmış FP-yə uyğun olaraq müvafiq dövlət qurumu ilə həyata keçirilən Tvinning texniki yardım layihəsi uğurla başa çatdırılıb. “Texniki tənzimləmə və uyğunluğun qiymətləndirilməsi haqqında”, “Akkreditasiya haqqında”, “Ölçmələrin vəhdəti haqqında” qanun layihələri hazırlanmışdır.

“Azərbaycan Respublikasından Avropa İttifaqı ölkələrinə yeyinti məhsullarının ixracının tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 1 aprel tarixli 218 nömrəli Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən “Avropa İttifaqı ölkələrinə yeyinti məhsullarının ixracı zamanı keyfiyyət sertifikatlarının verilməsi qaydasının və sertifikatlarının nümunəsi” və “Azərbaycan Respublikasından Avropa İttifaqı ölkələrinə ixrac edilən şərab və şərab məhsullarının, meyvə və tərəvəz şirələrinin keyfiyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi Qaydaları” təsdiq edilmişdir.

Aİ və Azərbaycan arasında enerji sahəsində Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumuna riayət edərək, Azərbaycan karbohidrogen ehtiyatlarının Avropaya ixracı və müvafiq təhlükəsizlik təminatları, enerji sektorunda islahatların aparılması və alternativ enerjetikanın inkişafı üzrə öhdəsinə düşən işləri razılaşdırılmış ardıcılıqla yerinə yetirmişdir.

Beləliklə, aparılan təhlillər göstərir ki, Azərbaycan AQS çərçivəsində üzərinə götürdüyü öhdəliklərə, ümumilikdə isə, Avropaya iqtisadi inteqrasiya olunmaq hədəflərinə sadıqdır. Bu isə təsadüfi deyildir. Belə ki, ölkə prezidenti möhtərəm İlham Əliyev bunu açıq şəkildə bəyan edir: “Azərbaycan qabaqcıl dünya standartlarını və yüksək inkişaf hədəflərini ona görə qəbul etməyib ki, bunu beynəlxalq təşkilatlar tövsiyə edir. Bu, sadəcə olaraq, Azərbaycan dövlətinin seçdiyi inkişaf yoludur”.

Avropaya inteqrasiyanı genişləndirmək siyasəti yürüdən Azərbaycanın Avratlantik məkanı ilə sıx əməkdaşlığı xarici siyasətin özəyi olaraq qalır. Bununla

bərabər, Aİ-nin “Yeni qonşuluq siyasəti” Aİ çərçivəsində strateji qarşılıqlı münasibətlər yaradılmasının mühüm perspektiv elementi kimi çıxış edir. Eyni zamanda, unutmamaq olmur ki, Azərbaycan mühüm nəqliyyat kanalı və energetika resursları deməkdir, enerji daşıyıcılarından istifadə etmək imkanı isə yeni yaradılan geostrateji üçbucaqların və ittifaqların əsas qayğısına, bəlkə də, onların rəqabət elementinə çevrilə bilər. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev bununla əlaqədar demişdir: “İndi Aİ-nin sərhədləri bizim regionumuza daha da yaxınlaşır. Azərbaycan Aİ-nin “Yeni qonşuluq siyasəti”nə daxil edilibdir. Ona görə də, bizim regionumuzda əsas götürüləcək meyarlar Aİ-də mövcud olan meyarlara çox bənzər olacaqdır. Azərbaycan ilə Aİ arasında çox güclü enerji dialoqu aparılmaqdadır. Bizim nəqliyyat imkanlarımız, istismara verilmiş boru kəmərləri regionda tamamilə yeni bir vəziyyət yaradır. Xəzər regionunun dünya üçün enerji təchizatı məsələsində oynadığı rol get-gedə daha da artacaqdır”.

III.3. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin şaxələndirilməsində Avropa ilə əlaqələrin əhəmiyyəti

Son illərdə Azərbaycanın iqtisadi qüdrətinin artması, həyata keçirilən diversifikasiya siyasəti, müasir texnologiyalara əsaslanan və rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal edən yüzlərlə müəssisənin fəaliyyətə başlaması təbii ki, ölkənin xarici ticarətində də müsbət meyillərə təkan vermişdir. Belə ki, xarici ticarətin coğrafiyası genişlənmiş, onun əmtəə strukturu təkmilləşmişdir. Təkcə 2013-cü ildə 149 ölkə ilə xarici ticarət əməliyyatları aparılmış, xarici ticarət dövriyyəsi 3,4 faiz artaraq 34,7 milyard dollar təşkil etmiş, qeyri-neft ixracı 6 faiz artmışdır.

Ötən il Azərbaycanın ticarət dövriyyəsinin 44 faizi Avropa İttifaqı, 20 faizi İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, 12 faizi MDB, 7 faizi Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Təşkilatı ölkələrinin payına düşmüşdür.

Son 10 ildə ölkəmizin xarici ticarət dövriyyəsi 6,6 dəfə, ixrac 9,3 dəfə, o cümlədən qeyri-neft ixracı 4,7 dəfə, idxal isə 4,1 dəfə artmışdır.

Həyata keçirilən iqtisadi siyasətin ən mühüm istiqamətlərindən biri xarici investisiyaların, qabaqcıl texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunmasıdır.

Ölkədə bərqərar olmuş siyasi və makroiqtisadi sabitlik, investorların hüquqlarının etibarlı qorunması, əlverişli coğrafi mövqe, zəngin təbii ehtiyatlar, yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsi Azərbaycanı xarici investisiyalar üçün ən cəlbedici ölkələrdən birinə çevirmişdir. Bu günədək Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə xarici dövlətlər arasında investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında 46 saziş imzalanmışdır.

Təkcə ötən il ölkə iqtisadiyyatına 10,5 milyard dollar məbləğində xarici investisiya qoyulmuşdur. Əhəmiyyətlidir ki, bu investisiyaların yarıdan çoxu qeyri-neft sektoruna yönəlmişdir.

Ümumilikdə, 1995-ci ildən etibarən 2013-cü ilin sonunadək Azərbaycan iqtisadiyyatına 83,8 milyard dollar xarici investisiya qoyulmuş və bu vəsaitdən 35 milyard dollar qeyri-neft sektorunun payına düşmüşdür.

Qeyri-neft sektoruna birbaşa xarici sərmayələr üzrə ən böyük investorlar 26 faizlik payla Türkiyə, 16 faizlik payla Böyük Britaniya və 12 faizlik payla ABŞ

olmuşdur. Azərbaycanda əsas kapitalla xarici investisiya qismində isə Böyük Britaniyadan 18 milyard, ABŞ-dan 7 milyard, Yaponiyadan 4 milyard dollar vəsait yatırılmışdır.

Hazırda ölkədə 6857 xarici investisiyalı müəssisə fəaliyyət göstərir. Bu şirkətlərin 36 faizi, yəni, 2464-ü Türkiyə, 8,3 faizi, yəni, 570-i Rusiya, 7,8 faizi, yəni, 541-i Böyük Britaniya mənşəli investisiyalar hesabına yaradılmışdır.

Xarici şirkətlər eyni zamanda, Azərbaycanda dövlət əsaslı vəsait hesabına həyata keçirilən infrastruktur və digər layihələrdə podratçı və subpodratçı qismində fəal iştirak edirlər. Məsələn, Türkiyənin şirkətləri müqavilə dəyəri 10,4 mlrd ABŞ dolları təşkil edən 153 layihəyə, Çexiyanın şirkətləri müqavilə dəyəri 2 milyard dollar olan 6 layihəyə, Fransa şirkətləri müqavilə dəyəri 1,8 milyard dollar olan 22 layihəyə cəlb olunmuşdur.

Davamlı iqtisadi inkişaf, maliyyə imkanlarının artması, özəl sektorun inkişafı Azərbaycanı eyni zamanda investisiya ixracatçısına çevirmiş, Türkiyə, Gürcüstan, Rusiya, Monteneqro, Serbiya, İsveçrə və digər ölkələrə əhəmiyyətli həcmərdə investisiya yatırılmışdır. Azərbaycan şirkətlərinin potensialı və peşəkarlığı xeyli artmış, bir sıra ölkələrdə, o cümlədən Avropada mühüm infrastruktur layihələrinin icrasında özəl şirkətlərimiz aktiv fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.

Ölkəmizin beynəlxalq arenada formalaşmış müsbət imicinin digər göstəricisi də son dövrlər xarici ölkələrin özəlləşdirmə və investisiya layihələrində Azərbaycanın iştirakına dair dəvətlərin, eləcə də xarici dövlətlər tərəfindən ölkəmizə bu məqsədlə həyata keçirilən səfərlərin sayının artmasıdır.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının ikinci ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransda Prezident İlham Əliyevin verdiyi tapşırığa uyğun olaraq, ticarət və investisiya fəaliyyəti sahəsində bizim başlıca vəzifəmiz məhsullarımızın yeni bazarlara çıxışını təmin etməkdən, dost ölkələrdə investisiya fəaliyyətini genişləndirməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə müntəzəm olaraq xarici ölkələrə səfərlər edilir, milli sərgilər, biznes forumlar, görüşlər təşkil olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) xarici ölkələrdə Azərbaycanın investisiya mühitinin tanıtılması, xaricə ixracın təşviqi ilə əlaqədar bir sıra tədbirlər həyata keçirməkdədir. Təkcə 2014-cü ildə beynəlxalq tərəfdaşların iştirakı ilə 119-u ölkəmizdə, 77-si isə xaricdə olmaqla ümumilikdə 196 biznes forum, sərgi, konfrans və digər işgüzar tədbirlər təşkil edilmişdir.

Bu tədbirlər sırasında 2014-cü ilin 23-24 iyun tarixlərində Qəbələdə keçirilmiş V Azərbaycan-Rusiya Regionlararası Forumu xüsusi vurğulanmalıdır. Rusiya Federasiyasının regional inkişaf nazirinin rəhbərliyi ilə 300 nəfərlik nümayəndə heyətinin, habelə Azərbaycanın rəsmi şəxslərinin və biznes dairələrinin iştirak etdiyi tədbirə ümumilikdə 700-ə yaxın şəxs qatılmış, müxtəlif mövzuları əhatə edən 8 “dəyirmi masa” keçirilmiş, 11 sənəd imzalanmışdır.

İkitərəfli tədbirlərlə yanaşı, Türkiyə və Gürcüstanla birgə üçtərəfli, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının və Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Bankına üzv ölkələrin dövlət nümayəndələrinin və işgüzar dairələrinin iştirakı ilə çoxtərəfli biznes forumları da keçirilmişdir.

AZPROMO-nun Gürcüstanda nümayəndəliyi, ABŞ, Almaniya, Avstriya, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Böyük Britaniya və Rumıniyada təmsilçiləri fəaliyyət göstərir. AZPROMO indiyədək 36 ölkədən 67 xarici tərəfdaşla əməkdaşlıq haqqında anlaşma memorandumu imzalamışdır.

Azərbaycan beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən BMT, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası və digərləri ilə sıx əməkdaşlıq edir.

Dövlət başçısı tərəfindən müəyyən olunmuş Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri Avropa İttifaqı ilə səmərəli və davamlı əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsidir.

Avropa İttifaqı ölkələri Azərbaycanın əsas xarici ticarət tərəfdaşıdır. Ötən il ticarət dövriyyəmizin 44 faizi, yəni, 15,3 milyard dolları bu ölkələrin payına düşmüşdür. Son 10 ildə Azərbaycanda əsas kapitalla yönəlmiş xarici investisiyaların

yarıdan çoxu, qeyri-neft sektoruna birbaşa xarici investisiyaların isə 35,3 faizi bu təşkilatın üzv dövlətlərinin payına düşmüşdür.

Prezident İlham Əliyev 2014-cü ilin iyun ayında Avropa İttifaqı ilə əlaqələrimizi xarakterizə edərək bildirmişdir ki, “Azərbaycan Avropa İttifaqına mümkün qədər yaxın olmaq arzusundadır. Bu, bizim üçün strateji mahiyyəti olan məsələdir və bu əlaqələrin gələcəkdə böyük potensialı vardır”.

Cənab Prezidentin sərəncamı ilə Avropa İttifaqı ilə əlaqələrin daha da gücləndirilməsi, səmərəli və əlaqələndirilmiş işin təmin edilməsi məqsədilə 37 üzvdən ibarət Avropaya İntegrasiya üzrə Dövlət Komissiyası yaradılmışdır. Komissiyanın nəzdində müxtəlif sahələr üzrə 6 işçi qrupu təşkil edilmiş, Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması üzrə tədbirlər planı hazırlanmışdır. Son bir ildə Avropa İttifaqı ilə əlaqələrimiz daha da inkişaf etmiş, 4 yeni əməkdaşlıq sənədi imzalanmışdır.

Bu sənədlər sırasında vətəndaşların qarşılıqlı səfərlərinə geniş imkanlar yaradacaq Viza Sadələşdirilməsi Sazişini xüsusi qeyd etmək istərdim. Hazırda Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında Müasirləşmə üzrə Strateji Tərəfdaşlıq Sənədi müzakirə edilir, ölkədə Tvinning, Tayeks, Siqma büdcəyə dəstək layihələri həyata keçirilir.

Azərbaycanın fəal əməkdaşlıq etdiyi təşkilatlardan biri də Müstəqil Dövlətlər Birliyidir. Prezident İlham Əliyev ötən ilin oktyabr ayında MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclasında çıxış edərkən bildirmişdir ki, “Bu gün bizi iqtisadi və siyasi maraqlar birləşdirir və MDB çərçivəsində əməkdaşlıq, Azərbaycan üçün xarici siyasətin əsas prioritetlərindəndir. MDB-də baş verən integrasiya proseslərində mövqeyimiz əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə, ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlərin və mehriban qonşuluq əlaqələrinin inkişafına yönəlmişdir”.

MDB ölkələri qeyri-neft ixracı üzrə əsas tərəfdaşımızdır. Ölkəmizin qeyri-neft ixracının 42 faizi bu dövlətlərin payına düşür. Ermənistan istisna olmaqla, MDB-nin bütün üzv dövlətləri ilə sərbəst ticarət sazişləri imzalanmışdır.

Hazırda müvafiq infrastrukturun yaradılması, logistik mərkəzlərin təşkil edilməsi vasitəsilə bu bazarlara ixracın genişləndirilməsi, MDB-nin 2020-ci ilədək İqtisadi İnkişaf Strategiyasının həyata keçirilməsi, habelə Ümumrusiya Sərgi Mərkəzində Azərbaycanın daimi sərgisinin yaradılması istiqamətində zəruri işlər görülür.

Çoxtərəfli beynəlxalq əlaqələr formatında Azərbaycan üçün əhəmiyyətli qurumlardan biri də Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasıdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü ilin iyun ayında Bodrum Zirvə Toplantısında qeyd etdiyi kimi: “Türkdilli dövlətlərin birliyinin təməlinə əlbəttə ki, ortaq köklər, ortaq mədəniyyət, tarix dayanır və bu gün biz bu möhkəm təməl üzərində gözəl əməkdaşlıq yaradırıq”.

Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının üzv dövlətlərinin investisiyaları hesabına Azərbaycanda 2600-dək müəssisə yaradılmışdır. Bu, ölkədə fəaliyyət göstərən xarici investisiyalı şirkətlərin 37 faizinə bərabərdir. Eyni zamanda, bu dövlətlər Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda ikinci böyük xarici investordur. Təşkilat çərçivəsində hazırda bir sıra əməkdaşlıq sənədləri üzrə və Bodrum Zirvə Toplantısında Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən irəli sürülmüş təklifə müvafiq olaraq Birgə İnvestisiya Fondunun yaradılması istiqamətində müzakirələr aparılır.

Eyni zamanda, ölkəmizin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlənmə prosesi çərçivəsində ikitərəfli və çoxtərəfli danışıqlar da davam etməkdədir. Danışıqlar prosesində bizim əsas məqsədimiz daxili bazarın qorunması, milli istehsalçıların və istehlakçıların mənafeələrinin maksimum səviyyədə təmin edilməsi ilə uzunmüddətli perspektivdə təşkilata üzv olmaqdır.

Bununla yanaşı, Yaxın Şərq, Asiya, Amerika ölkələri ilə də əməkdaşlığımız genişlənir və bu regionlarla iqtisadi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi daim diqqət mərkəzində saxlanılır.

Beynəlxalq maliyyə institutları ilə də fəal əməkdaşlıq aparılır. Hazırda 14 beynəlxalq maliyyə institutu ilə nəqliyyat, su təchizatı və kanalizasiya, enerji, kənd

təsərrüfatı, maliyyə, ekologiya və digər sahələrdə ümumi dəyəri 7,2 milyard dollar olan 41 layihə icra olunur.

Ölkəmizin cari kredit portfelində Dünya Bankının payı 35 faizə, Asiya İnkişaf Bankının payı 16 faizə, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının payı 10 faizə, İslam İnkişaf Bankının payı isə 6 faizə bərabərdir.

Prezident İlham Əliyevin tapşırığına uyğun olaraq ötən il Azərbaycanın İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Ticarət və İnkişaf Bankına üzvolma proseduru yekunlaşmış, Avropa İnvestisiya Bankı ilə Çərçivə Sazişi imzalanmışdır.

Beynəlxalq donor təşkilatları ilə də fəal əməkdaşlıq davam edir. Hazırda 20 beynəlxalq donor təşkilatı ilə birlikdə idarəetmə, ədliyyə, kənd təsərrüfatı, regional inkişaf, nəqliyyat, su təchizatı və digər sahələrdə təqribən 200 mln dollar dəyərində 70 layihə icra olunur.

Ölkəmizin dinamik sosial-iqtisadi inkişafı Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyasının gücləndirilməsi, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın inkişafı, beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində çoxtərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün əlverişli zəmin yaradır. Prezident İlham Əliyevin müəyyən etdiyi siyasətə uyğun olaraq Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi davam etdirilir.

Bu gün xarici siyasətimizin ana xətti Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin azad edilməsi, ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpa bərpasıdır. Nazirlər Kabinetinin 2014-cü ilin birinci rübünün sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında cənab Prezidentin qeyd etdiyi kimi; “Beynəlxalq məsələlərlə bağlı bizim əsas məsələmiz Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllidir”.

Münaqişə barədə həqiqətlərin üzə çıxarılması, beynəlxalq müstəvidə siyasi dəstəyin əldə olunması istiqamətində Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə dövlətimiz mühüm işlər görür. Bu işlərin tərkib hissəsi olaraq, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin iqtisadi aspektlərinin kifayət qədər qabardılması, Ermənistanın qonşu ölkələrə olan torpaq iddialarının regionun iqtisadi

potensialının tam reallaşdırılmasına yaratdığı maneələr və məhdudiyyətlərin dünya ictimaiyyətinə daha geniş çatdırılması, təcavüzkar Ermənistanın regional layihələrdən təcrid olunması, iqtisadi tənəzzülün daha da dərinləşməsi üçün məqsədyönlü tədbirlər davam etdiriləcəkdir.

Ölkəmizin iqtisadi uğurlarının xaricdə geniş təbliğ edilməsi Azərbaycanın xarici siyasətinin vacib istiqamətlərindəndir. Bu məqsədlə sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində qazanılan uğurlar, yaradılmış əlverişli biznes investisiya mühiti, investisiya imkanları daha geniş təbliğ olunacaqdır. Bununla yanaşı, Azərbaycanın tranzit və turizm imkanlarının geniş təşviq edilməsi istiqamətində işlər aparılır.

TAP, TANAP, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihələri, Şimal-Cənub, Şərq-Qərb magistral avtomobil yolları, yeni hava limanları, geniş turizm infrastrukturunu ilə bağlı təbliğatın aparılması Azərbaycanın artan tranzit və turizm imkanlarından xarici tərəfdaşların faydalanması işinə öz müsbət töhfəsini verəcəkdir.

Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrinin inkişafı daim diqqətdə olan məsələlərdəndir. Belə ki, yerli məhsulların xaricə, o cümlədən qeyri-ənənəvi bazarlara ixracının genişləndirilməsi məqsədilə zəruri tədbirlər görülür. Dövlət başçısının bu istiqamətdə tapşırıqlarına uyğun olaraq, dövlət dəstəyi ilə potensial ixrac ölkələrində logistik mərkəzlərin yaradılması üzrə işlər görülür. Artıq Qazaxıstanın Aktau şəhərində logistik mərkəzin tikintisinə başlanmışdır.

Bununla yanaşı, qarşılıqlı investisiya fəaliyyətinin təşviq edilməsi istiqamətində işlər daha da gücləndiriləcəkdir. Bu, ilk növbədə, investorlar üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən investisiyaların qarşılıqlı qorunmasını, təşviqini, eləcə də ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasını nəzərdə tutan hüquq-müqavilə bazasının yaradılması işlərini əhatə edəcək.

Paralel olaraq, Azərbaycanda prioritet istiqamətlərə, xüsusilə sənaye parklarına, kənd təsərrüfatına, İKT, turizm və digər sahələrə xarici investisiyaların cəlb olunması təşviq ediləcək, müvafiq sahələr üzrə yeni texnologiyaların və rəqabətqabiliyyətli idarəetmə sistemlərinin tətbiqi istiqamətində işlər davam etdiriləcəkdir.

Azərbaycanın xaricdəki dövlət və özəl investisiyalarının müdafiəsi daha da gücləndiriləcək, iqtisadi maraqlarımıza cavab verən layihələrdə şirkətlərimizin iştirakının təmin edilməsi üçün tərəfdaş ölkələrlə bu sahədə əməkdaşlıq daha da genişləndiriləcəkdir.

İqtisadi əlaqələrimizin genişlənməsində xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən azərbaycanlı iş adamlarının bir araya toplanılması, fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və onların dəstəklənməsi məqsədilə müvafiq ölkələrdə azərbaycanlı iş adamlarının birliklərinin yaradılması da önəmli məsələlərdəndir. Artıq bir sıra ölkələrdə belə birliklər fəaliyyət göstərir və bu sahədə işlər davam etdirilir.

Makroiqtisadi sabitliyin qorunması, iqtisadiyyatın diversifikasiyasının davam etdirilməsi, biznes və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyanın sürətləndirilməsi, xarici iqtisadi əlaqələrin və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi, xarici ölkələrlə ikitərəfli əlaqələrin inkişafı müstəqil Azərbaycanın daha da qüdrətlənməsinə xidmət edəcək, ölkəmizin dünyada nüfuzunu daha da artıracaqdır.

Prezident İlham Əliyevin uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində dünyanın siyasi və iqtisadi məkanında öz layiqli yerini tutmuş, etibarlı tərəfdaşa, regionun siyasi, iqtisadi və mədəni mərkəzinə çevrilmiş Azərbaycan daha böyük nailiyyətlərə doğru inamla irəliləyir. Artıq indidən tam əminliklə demək mümkündür ki, əldə olunan bu nailiyyətlər və daha sürətli inkişaf üçün yaradılan münbit şərait qarşıya qoyulan əsas hədəfin - Azərbaycanın inkişaf etmiş dövlətə çevrilməsi məqsədinin reallaşmasına əsaslı təminat yaradır.

O, düzgün olaraq qeyd etmişdir ki: “Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzu, bizimlə əməkdaşlıq etmək istəyən ölkələrin sayı getdikcə artır. Azərbaycan dünyada, beynəlxalq arenada özünü etibarlı tərəfdaş və etibarlı dost kimi təsdiq edə bilmişdir”.

NƏTİCƏ

Təhlillər göstərir ki, Azərbaycan Respublikası və Aİ iqtisadi inteqrasiya baxımından kifayət qədər çoxsaylı ortaq maraqlara malikdir və bu maraqlar tərəflər arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsini və dərinləşdirilməsini zəruri edir.

Həmin amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

✓ Müasir dövrdə ölkədə davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması üçün regional və beynəlxalq əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi;

✓ Azərbaycanın Aİ ilə eyni kontinentdə yerləşməsi və bununla əlaqədar olaraq onun geosiyasi və geoiqtisadi mövqeyinin Avropa siyasi və iqtisadi məkanı ilə birbaşa əlaqəli olması;

✓ Aİ-nin əhatə və nüfuz dairəsinin intensiv olaraq genişlənməsi, Aİ-nin dünyanın əsas iqtisadi və siyasi güc mərkəzlərindən birinə çeyrilməsi;

✓ Azərbaycanın Aİ ölkələri üçün əhəmiyyətli olan geniş ixrac potensialına malik olması;

✓ Milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi üçün Azərbaycanın Aİ ölkələrindən yüksək texnika və texnologiya əldə etməsinin zəruriliyi;

✓ Aİ ölkələrində tətbiq olunan mütərəqqi təsərrüfatçılıq və idarəçilik təcrübəsinin Azərbaycan tərəfindən mənimsənilməsinin zəruriliyi;

✓ Ölkədə hazırda mövcud olan istehsal və infrastruktur sahələrinin modernləşdirilməsi və inkişafı, həmçinin yeni sahələrin yaradılması üçün iri həcmli xarici investisiya qoyuluşlarına yüksək tələbatın mövcud olması;

✓ Aİ-nin Qafqaz və Xəzər regionunda strateji geosiyasi və geoiqtisadi maraqlarının olması;

✓ Aİ ölkələrində istehsal olunmuş yüksək keyfiyyətli məhsullara, o cümlədən müasir texnoloji və texniki avadanlıqlara Azərbaycan bazarında artan tələbat olması və onların reallaşdırılması üçün ölkədə əlverişli şəraitin mövcud olması və s.

Göründüyü kimi, Azərbaycanın Avropaya iqtisadi inteqrasiya maraqları ölkənin malik olduğu geosiyasi və geoiqtisadi mövqeyi, tarixi ənənələr və sosial-iqtisadi inkişaf xüsusiyyətləri kimi amillərlə şərtlənir. Azərbaycan AİM-ə inteqrasiya

vasitəsilə, bir tərəfdən, əhalinin tələbatını daha dolğun ödəmək, iqtisadiyyatın səmərəli strukturunu formalaşdırmaq, müasir texnika və texnologiya əldə etmək, mütərəqqi təsərrüfatçılıq və idarəçilik təcrübəsi mənimsəmək və s. bu kimi daxili sosial-iqtisadi problemləri daha rahat həll etmək, digər tərəfdən isə, daxil olduğu iqtisadi məkanın sərhədlərini genişləndirməklə özünün regional və beynəlxalq əmək bölgüsündə malik olduğu üstünlükləri reallaşdırmaq, iqtisadi və milli təhlükəsizliyinin daha etibarlı təmin olunması imkanı əldə etmək istəyir.

Azərbaycan Respublikasını Avropa Qonşuluq Siyasətinə (AQS) daxil etmək haqqında Aİ Şurasının 14 iyun 2004-cü il tarixli qərarı ikitərəfli əməkdaşlıqda irəliləyişə doğru mühüm addım olmuşdur. Aİ ilə əlaqələrdə daha yüksək səviyyəli siyasi və iqtisadi inteqrasiya vəd edən AQS ona daxil olan ölkələr üçün tərəfdaşlığın gələcək inkişafı baxımından yeni bir mərhələ olmuşdur.

AQS ölkəmiz üçün aşağıdakı imkanlar yaratmışdır:

- siyasi, iqtisadi və inzibati islahatların həyata keçirilməsi və birgə dəyərlərə hörmət edilməsində konkret irəliləyişə nail olunması müqabilində Aİ-nin daxili bazarında müəyyən paya sahib olma imkanı;

- vətəndaşların, əmtəələrin, xidmətlərin və kapitalın sərbəst dövriyyəsinin təmin etmək məqsədilə gələcək inteqrasiya və liberalizasiya proseslərində iştirak;

- Aİ üzv ölkələri ilə daha səmərəli siyasi dialoq və əməkdaşlıq, güzəştli ticarət əlaqələri və açıq bazar, miqrasiya, narkotiklər və mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində əməkdaşlıq, sərmayələrin təşviqi, yeni maliyyə mənbələrinin əldə edilməsi, ölkəmizin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmasının dəstəklənməsi və s.

Həmçinin, AQS tərəfdaş ölkələr, o cümlədən Azərbaycan Respublikası, üçün mədəni, təhsil və ətraf mühit kimi sahələr üzrə əlaqələri təşviq edən müəyyən Aİ proqramlarında daha çox iştirak və texniki yardım imkanları təqdim etmişdir. Bu kontekstdə, xüsusilə Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti (AQTA) çərçivəsində Tvinning, Texniki yardım və Məlumat mübadiləsi (TAİEX), Büdcəyə dəstək, Tempus, Erasmus Mundus kimi proqramlar qeyd oluna bilər.

AQS-in mərkəzi elementi isə Aİ ilə hər bir tərəfdaş ölkə arasında razılaşdırılmış və ölkə üzrə bir sıra qısa və orta müddətli prioritetlərin əks olunduğu Fəaliyyət Planlarıdır. AQS Strategiya Sənədinə əsasən, Aİ-nin tərəfdaş ölkələrlə münasibətlərini yaxın gələcək üçün tənzimləyən əsas sənəd Fəaliyyət Planlarıdır. 3-5 illik müddət üçün nəzərdə tutulan bu sənədlər hər bir ölkənin ehtiyac və imkanları, o cümlədən qarşılıqlı dəyər və maraqlar nəzərə alınaraq hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası – Avropa İttifaqı Fəaliyyət Planı 14 noyabr 2006-cı ilin tarixində Brüsseldə AR-Aİ Əməkdaşlıq Şurasının iclası zamanı qəbul edilmişdir. Beləliklə, daha əvvəl TƏS ilə tənzimlənən AR–Aİ münasibətlərinin gələcək inkişafının istiqamətləri AQS çərçivəsində AR-Aİ Fəaliyyət Planı ilə müəyyən olunmuşdur.

Təbiidir ki, regionun neft və qaz resursları ilə zəngin olan ölkəsi kimi, Azərbaycan Aİ ilə enerji sahəsində əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsində də maraqlıdır.

Bu sahədə əməkdaşlığın dərinləşdirilməsini Aİ-nin bu resurslara artan tələbatı da zəruri edir ki, bu da İttifaqın Cənubi Qafqaz siyasətində Azərbaycan üzrə xüsusi yanaşmanın olmasını şərtləndirir. Bu özəllik də öz növbəsində Azərbaycanın Avropa məkanının enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasına töhfə verməsi imkanlarını genişləndirir. Bu səbəbdən də, Aİ rəsmi mövqeyinin də qoyulduğu enerji sahəsində imzalanan memorandumunda enerji təchizi imkanlarının artırılması və enerji infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi ortaq enerji siyasətini şərtləndirən, amillər qismində qiymətləndirilmişdir.

Ölkənin inkişaf xüsusiyyətlərinin təhlili göstərir ki, yaxın perspektivdə ŞT proqramı çərçivəsində Azərbaycanda həyata keçiriləcək layihələrdə aşağıdakı istiqamətlərə üstünlük verilməsi məqsədəuyğun olardı:

✓ müasir menecmentin tətbiqinin genişləndirilməsi və institusional islahatların dərinləşdirilməsi üçün nazirlik və idarələrin potensialının artırılması məqsədilə onlara Aİ-nin mütəxəssislər, avadanlıq və proqram məhsulları formasında texniki yardımının gücləndirilməsi;

- ✓ Avropa bazarlarının qeyri-neft ixracatı üçün daha əlçatan olmasının stimullaşdırılması və ixracyönümlü biznesin dəstəklənməsi;
- ✓ kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi;
- ✓ investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması;
- ✓ ÜTT-yə üzvləşmə prosesinin dəstəklənməsi;
- ✓ vətəndaş cəmiyyəti sektorunun (QHT-lər, müstəqil ekspertlər, tədqiqat mərkəzləri və gənclərin təşəbbüsləri) daha geniş dəstəklənməsi;
- ✓ viza rejiminin sadələşdirilməsi;
- ✓ mütəxəssislərin Aİ ölkələrində təhsili və təkmilləşdirilməsi proqramlarına cəlb olunması;
- ✓ tələbə və magistrlərin Avropa universitetlərində təhsil proqramlarına cəlb olunması;
- ✓ elmi və mədəni mübadilə proqramlarının həyata keçirilməsi və s.

Aİ və Azərbaycan arasında enerji sahəsində Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumuna riayət edərək, Azərbaycan karbohidrogen ehtiyatlarının Avropaya ixracı və müvafiq təhlükəsizlik təminatları, enerji sektorunda islahatların aparılması və alternativ enerjetikanın inkişafı üzrə öhdəsinə düşən işləri razılaşdırılmış ardıcılıqla yerinə yetirmişdir.

Avropa ölkələrinin arasındakı siyasi, iqtisadi, mədəni humanitar inteqrasiyanın qloballaşma şəraitində vəziyyəti, perspektivləri və ziddiyətli məqamları dünyadakı baş verən iqtisadi böhran nəzərə alınaraq təhlil olunmuş və qitənin sosial-iqtisadi inkişaf modelinin elementlərinin Azərbaycanda tətbiq edilməsinin mümkünlüyü araşdırılmışdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Ə.Bayramov. Regional iqtisadi inteqrasiya: nəzəriyyə və praktika. Bakı-1997
2. H.N.Seyidoğlu. Uluslararası iqtisadi nəzəriyyə, təcrübə və uyğunlama. İstanbul-1998
3. H.Hüseynova Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində Bakı-1998
4. B.Nuriyev. Bazar iqtisadiyyatı və Azərbaycan. Bakı-1999
5. A.Ş.Şəkərəliyev Dünya iqtisadiyyatı və BİM. Bakı-1999
6. Ü.Q.Əliyev. Bazar mexanizmi. Bakı-2000
7. Q.İmanov, Y.Həsənli. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının modelləri. Bakı-2001
8. H.Ə.Əliyev. Azərbaycan XXI əsrin və III minilliyin ayrıcında. Bakı- 2001
9. T.S.Vəliyev, Ə.P.Babayev, M.X.Meybullayev. İqtisadi nəzəriyyə. Bakı-2001
10. C.Kərimov, G.Gənciyev Dünya iqtisadiyyatı. Bakı-2001
11. A.Ə.Əliyev Azərbaycanın xarici ticarət-iqtisadi əlaqələri. Bakı-2001
12. A.Ə.Əliyev. Xarici ticarət iqtisadi əlaqələrə gömrük nəzarəti. Azərbaycan iqtisadiyyatı: problemlər, perspektivlər. Bakı-2002
13. M.Əhmədov. Qloballaşma və milli iqtisadiyyatın inkişaf problemləri. Bakı-2002
14. G.Əliyeva. Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ilə münasibətləri haqqında//Məşvərət, 2003, №11
15. T.F.Mirkişili. Azərbaycanın xarici ticarət siyasəti: reallıqlar və perspektivlər. Bakı-2004
16. Z.Məmmədov. Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələri. Bakı-2004
17. Ç.M.Abbasov. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatının inteqrasiya yolları. Bakı-2005
18. Ə.Həsənov. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslük Bakı-2005
19. Q.Süleymanov Beynəlxalq əmək bazarının inkişaf problemləri. Bakı-2006
20. İ.A.Kərimli. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin müasir problemləri. Bakı-2006
21. Ə.C.Muradov. Azərbaycan və Ümumdünya Ticarət təşkilatı. Bakı-2006

22. Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması. Rus dilindən tərcümə, Bakı-2008
23. Р.Х.Фолсов, М.У.Гордон. Международные сделки. М.-1996
24. Ш.Гаджиев. Азербайджан на пути к мировому соотчеству: стратегия внешнеэкономического развития. Киев-2000.
25. Мировая экономика. Экономика зарубежных стран. Учебник. Под редакцией профессора В.П.Колесова и профессора Осьмовой. М., 2000.
26. Р.Павлическо. Регулирование прямых иностранных инвестиций: тенденции и проблемы. М., МЭ и МО, 2001.
27. М.Бобина. Стратегические альянсы в глобальной экономике. М., МЭ и МО, - 2001
28. Г.А.Федосеева Мировая экономика и международные экономические отношения. М.-2001
29. В.Оболенский. Глобализация мировой экономики России МЭ и МО.2001.№3
30. Е.Ф.Авдокушин Международные экономические отношения. М.: Юристь, 2001
31. Л.Ротлена Глобализация и протекционизм. МЭ и МО.2002.№4.
32. И.Майбуров. Глобализация сферы высшего образования МЭ и МО.2005.№3.

O cümlədən WEB saytları

33. İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin internet saytı - www.economy.gov.az
34. Azərbaycan və Ümumdünya Ticarət Təşkilatının internet saytı - www.wto.az
35. www.un.org
36. www.undp.org
37. www.mfa.az
38. www.sahibkar.biz
39. www.e-qanun.az
40. www.wikipedya.org